

<http://doi.org/10.22133/mtlj.2024.455558.1326>

Challenges Caused by Using New Technologies in Holding Public Hearings of Iranian Criminal Courts

Mozhgan Nemati^{1*} , Nasrin Mehra² , Morteza Rasteh³

¹ Ph.D. Student in Criminal Law and Criminology, Faculty of Law, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran.

² Prof., Department of Criminal Law and Criminology, Faculty of Law, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran.

³ MA. in Criminal Law and Criminology, Faculty of Law and Political Science, Chalus Branch, Islamic Azad University, Chalus, Iran.

Article Info

Abstract

Original Article

Received:

03-05-2024

Accepted:

18-06-2024

Keywords:

Electronic Procedure
Public Procedure
Judicial Transparency
Online Court
Remote Proceedings

The criminal procedure, as a collective ritual, has long been based on the face-to-face interaction of activists. However, the current requirements of human life and responding to crises such as the coronavirus epidemic force the judicial systems to take advantage of technological advancement in order to adapt to the current conditions. Meanwhile, using new technologies in holding public hearings facilitates the presence of criminal justice activists -including citizens- regardless of their location. However, the reality is that the entrance of technology brings new challenges that can question the establishment and objective realization of public procedure. In this regard, the present research was written with the aim of investigating these challenges and with the descriptive-analytical method. The findings indicate that although electronicization of public procedure can overcome some problems such as spending money and time to physically present in court or limitation in the space of the courts for public participation, But at the same time, new challenges such as the disproportion of the space of criminal courtrooms with the simultaneity of public and electronic proceedings, intensification of the defendant's feeling of exclusion and inequality in front of the court, imposing limitations of existing technology on procedure, risk of privacy violations, threat to the security of proceedings and taking citizens' electronic presence in public procedure as a principle instead of physical presence them. Based on this, it is necessary for the criminal justice system - both at the level of legislation and policy-making and at the executive level - in addition to adhering to the standards of public proceedings, it should also adapt to the new requirements of electronic proceedings.

*Corresponding author

e-mail: mozhgan_nemati@modares.ac.ir

How to Cite:

Nemati, M., Mehra, N., & Rasteh, R. (2025). Challenges Caused by Using New Technologies in Holding Public Hearings of Iranian Criminal Courts. *Modern Technologies Law*, 6(11), 115-137.

Published by University of Science and Culture <https://www.usc.ac.ir>

Online ISSN: 2783-3836

1. Introduction

"Publicity of the Procedures" is recognized as a means of realizing judicial transparency and a manifestation of fair proceedings in international human rights documents and principles 165 and 168 of the Iranian Constitution and Article 352 of the Criminal Procedure Law in this country. However, the Corona crisis and the closure of courts to protect public health created a serious obstacle in holding public proceedings in the traditional way and the possibility of physical presence of the public in the courts. In fact, the experience of Corona proved that the use of new technologies and the holding of remote hearings, along with its traditional method, is a solution and even a requirement; Therefore, in the face of this crisis, the use of the videoconference mechanism in proceedings - especially in public hearings - was widely welcomed by countries. In Iran, the prescription of hearing through videoconference, according to Article 659 of the Criminal Procedure Code approved in 2012. Due to the lack of necessary infrastructure and the lack of feeling the need to implement this sample of digital transformation in the judicial system of the country, the implementation of this regulation was practically delayed until the end of 2019. With the rise of the Corona crisis, the closing of the courts and the need of meeting between public health and the administration of justice, the necessity of revitalizing this regulation and implementing it in the country has shown. This led to the approval and notification of instructions on how to investigate and deal with the use of electronic communication systems in the last days of 2019.

Now, according to the current practice in Iran's criminal courts, hearings are held electronically only if the defendant is in prison due to a temporary arrest decision or previous his prison convictions; In such circumstances, the presence of the defendant in the hearings is only available electronically, but citizens and members of the media, as representatives of public opinion, will be able to physical participate in the public hearings of the criminal court, in addition to being able to have an electronic presence in the proceedings through videoconference technology.

2. Methodology

This research, with the descriptive-analytical method and the use of library and documentary sources, seeks to answer the question that if hearings are held in the context of modern technologies, what challenges will the right to public trials face? What makes this research necessary and important is that so far no specific, comprehensive and extensive research has been done regarding the challenges facing the right to public trials in electronic hearings.

Regarding the holding of criminal hearings with two "electronic" and "public" characteristics, a combination of physical and electronic presence is possible for different actors of the proceedings; Therefore, depending on which of the actors attends the hearing electronically and which physically attends that, multiple situations can be imagined. Therefore, this research aims to study these situations separately and examine the challenges facing each of them, according to the current legal practice in the country.

Based on this, this article is organized in three parts: first, it explains "the situation of electronic presence of the defendant in the hearing due to his imprisonment and the physical presence of citizens in the courtroom"; Then, in the second part, "the situation of electronic presence of the defendant and citizens in the hearing" has been analyzed, and finally in the third part, "the situation of the physical presence of the defendant in the court and the electronic presence of citizens" has been evaluated.

3. Results and Discussion

The electronicization of public hearings provides the possibility of the presence of criminal proceedings actors - including the parties to the crime, their lawyers, witnesses and informants, prosecutor's representatives and the citizens - regardless of their location and their physical distance from the court; Therefore, this transformation is

able to overcome problems such as the distance dimension and spending money and time to physically attend the court or the limitation in the space of the courts for public participation and has significant benefits such as facilitating public access to the courts, realizing public justice and increasing judicial transparency.

At the same time, the electronicization of public hearings brings new challenges; The incompatibility of the environment of criminal courts with the symmetrical state of public and electronic proceedings, the intensification of the defendant's feeling of rejection and inequality in front of the court by separating him from the place of the hearing and the lack of physical access to the judicial authority or his lawyer, the definition of new restrictions for public access to court hearings such as the limitation in the number of participants in each hearing, technical problems, lack of skill in working with electronic systems, the risk of violating the privacy of people related to a criminal case due to the ease of recording and publishing the proceedings and even the identity and private information of people and on the other hand, the impossibility of completely preventing the recording of public electronic proceedings, the threat to the security of the proceedings due to the sharing of the access link to the online hearing for the public, and most importantly, the focus of the legislator, judicial managers and judges on the electronic presence of citizens in public hearings and marginalize the policies based on facilitating their physical access to courts in order to achieve maximum public justice are the challenges that was examined in this article.

4. Conclusions and Future Research

By increasing progress of technology and the need to adapt judicial systems to the requirements of human life and even to respond to crises such as the corona virus epidemic, the criminal proceedings as a collective ritual which have long been based on the face-to-face interaction of activists in the place of hearing, now must be realized in the context of new technologies and with the virtual communication of activists with each other.

On the other hand, although the publicity of proceedings in its true sense means taking steps so that the citizens can monitor the proceedings by physically attending the courts, the limited capacity of criminal courts for the presence of them and the reluctance of many citizens to participate in the court for reasons such as being busy or being far from the courts, has led to the holding of public hearings in the context of remote communication technologies becomes to one of the most important ways for a large number of people to access the information of the proceedings and their supervision on the function of the judicial system. Based on this, the concept of publicness of the proceedings has also gone beyond its traditional framework under the influence of new technologies and has found a wider meaning.

Although the nature of public proceedings does not change with the use of videoconferencing, it should be noted that the purpose of its use is to facilitate public access to such hearings. Therefore, if the mentioned challenges are ignored, it can be said that the use of new technologies in holding public hearings can be a violation of public justice and its accessories despite its many benefits.

Based on this, it is necessary for the criminal justice system - both at the level of legislation and policy-making and at the executive level - in addition to adhering to the standards of public proceedings -such as public access to hearings and the orality of proceedings-, it should also adapt to the new requirements of electronic proceedings like equipping and adapting the court space, providing up-to-date technical infrastructures, establishing safe and user-oriented systems, stable and continuous connection of activists on the line of proceedings with the court and providing support and training to them. In that conditions, it is possible to overcome the mentioned challenges while taking advantage of the undeniable benefits of new technologies in improving access to justice and judicial transparency.

حقوق فناوری‌های نوین

<http://doi.org/10.22133/mtlj.2024.455558.1326>

چالش‌های ناشی از کاربری فناوری‌های نوین در برگزاری جلسات علنی دادگاه‌های کیفری ایران

مژگان نعمتی^۱، نسرين مهرا^۲، مرتضی راسته^۳

^۱ دانشجوی دکتری حقوق کیفری و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.

^۲ استاد، گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران.

^۳ دانش‌آموخته کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، واحد چالوس، دانشگاه آزاد اسلامی، چالوس، ایران.

اطلاعات مقاله	چکیده
---------------	-------

مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت:

۱۴۰۳/۰۲/۱۴

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۳/۰۳/۲۹

واژگان کلیدی:

دادرسی الکترونیکی

دادرسی علنی

شفافیت قضایی

دادگاه برخط

رسیدگی از راه دور

دادرسی کیفری به‌عنوان یک آیین جمعی، از دیرباز بر تعامل چهره‌به‌چهره کنشگران مبتنی بوده است. با این حال، اقتضانات روز زندگی بشری و پاسخ‌گویی به بحران‌هایی مانند همه‌گیری ویروس کرونا، نظام‌های قضایی را ناگزیر می‌سازد همسو با پیشرفت فناوری، از مزایای آن در جهت انطباق خود با شرایط عصر حاضر بهره‌گیرند. در این میان، کاربری فناوری‌های نوین در برگزاری جلسات علنی، حضور کنشگران دادرسی کیفری، از جمله عموم شهروندان، را صرف‌نظر از بُعد مکانی آنان تسهیل می‌کند. با این حال، واقعیت این است که ورود فناوری چالش‌های جدیدی را به‌همراه دارد که می‌تواند استقرار و تحقق عینی دادرسی علنی را با تردید مواجه سازد. در همین راستا، پژوهش حاضر با هدف بررسی این چالش‌ها و با روش توصیفی - تحلیلی نگاشته شده است. یافته‌ها و نتایج حاکی از آن است که الکترونیکی‌شدن دادرسی علنی قادر است بر مشکلاتی نظیر صرف هزینه و زمان برای حضور فیزیکی در دادگاه یا محدودیت در فضای دادگاه‌ها برای مشارکت عمومی فائق آید، اما هم‌زمان چالش‌های جدیدی همچون عدم تناسب فضای دادگاه‌های کیفری با تقارن دادرسی علنی و الکترونیکی، تشدید احساس طردشدگی متهم و نابرابری در مقابل دادگاه، تحمیل محدودیت‌های فناوری موجود بر دادرسی، خطر نقض حریم خصوصی، تهدید امنیت دادرسی و اصل قرارگرفتن حضور الکترونیکی شهروندان در دادرسی علنی به‌جای تسهیل دسترسی فیزیکی آنان به دادگاه‌ها را به‌همراه دارد. براین اساس، لازم است نظام دادرسی کیفری، چه در سطح تقنین و سیاست‌گذاری و چه در سطوح اجرایی، علاوه بر التزام به موازین دادرسی علنی، با اقتضانات جدید دادرسی الکترونیکی نیز سازگار شود.

* نویسنده مسئول

رایانامه: mozghan_nemati@modares.ac.ir

نحوه استناددهی:

نعمتی، مژگان، مهرا، نسرين، و راسته، مرتضی (۱۴۰۴). چالش‌های ناشی از کاربری فناوری‌های نوین در برگزاری جلسات علنی دادگاه‌های کیفری ایران. حقوق فناوری‌های نوین، ۶(۱۱)، ۱۱۵-۱۳۷.

ناشر: دانشگاه علم و فرهنگ <https://www.usc.ac.ir>

شاپای الکترونیکی: ۲۷۸۳-۳۸۳۶

مقدمه

واکنش علیه استبداد در عدالت کیفری - محاکمه‌های مخفیانه، شکنجه و مجازات‌های خودسرانه - سبب توجه به ارزش عدالت علنی در اواخر قرن هجدهم و نوزدهم میلادی گردید؛ در واقع عملکرد کلیسای کاتولیک در قرون وسطی و تضییع حقوق متهم در دادگاه‌های تفتیش عقاید^۱، سبب شد تا پس از رنسانس^۲، «علنی بودن دادرسی» به منزله ابزار تحقق شفافیت قضایی و جلوه‌ای از دادرسی منصفانه، به رسمیت شناخته شود. این حق در واقع تضمینی برای دستیابی متهم به عدالت در جریان دادرسی کیفری است؛ زیرا هنگامی که جلسه رسیدگی^۳ به اتهام در برابر عموم برگزار می‌شود، متهم دیگر خود را در برابر مقام قضایی تنها و ناتوان نمی‌بیند و اطمینان دارد دادرسی از بیم نظارت و داوری افکار عمومی، از قدرت دولتی خود سوءاستفاده نمی‌کند (Razavifard & Ghorbanzadeh, 2016, p. 175). در عین حال، یک منفعت عمومی را که هم‌تراز و بلکه فراتر از حقوق متهم است موجب می‌شود؛ زیرا عموم مردم حق دارند که بدانند عدالت چگونه اجرا می‌گردد و چه تضمیناتی توسط نظام قضایی اتخاذ می‌شود. نتیجه این امر ایجاد حس امنیت و افزایش اعتماد عمومی به دستگاه قضایی جهت اجرای صحیح عدالت خواهد بود؛ از این روست که گفته شده: «نظام دادرسی باید علنی باشد تا نشان دهد که خود فاسد نیست، خوب عمل می‌کند و با نقض قوانین و فساد به درستی مبارزه می‌کند» (Dadwal, 2019, p. 902). اهمیت این موضوع سبب شد اسناد بین‌المللی حقوق بشری به‌طور ویژه‌ای این حق را مورد توجه قرار دهند^۴. در نظام حقوقی ایران نیز اصول ۱۶۵ و ۱۶۸ قانون اساسی و ماده ۳۵۲ قانون آیین دادرسی کیفری بر دادرسی علنی به‌عنوان یک اصل در دادرسی تأکید نموده است.

با این حال، بحران کرونا و تعطیلی دادگاه‌ها برای حفظ سلامت عمومی، مانعی جدی در برگزاری دادرسی علنی به‌شیوه سنتی و امکان حضور فیزیکی عموم مردم در دادگاه‌ها ایجاد نمود. در حقیقت تجربه کرونا، ثابت کرد که کاربست فناوری‌های نوین و تشکیل جلسه دادرسی از راه دور در کنار شیوه سنتی آن، یک راهکار و حتی یک الزام است؛ زیرا دادرسی و تحقق عدالت و به‌ویژه اجرای عدالت کیفری در هیچ شرایطی قابل توقف نبوده و تأخیربردار نیست. لذا در مواجهه با این بحران، بهره‌گیری از سازوکار ویدئوکنفرانس در دادرسی - به‌ویژه در جلسات علنی - مورد استقبال گسترده کشورهای قرار گرفت^۵. به‌علاوه، نظرسنجی‌های صورت گرفته در برخی کشورها، حاکی از استقبال کنشگران قضایی برای

1. Inquisition Court.

2. Renaissance

۳. با توجه به اصل محرمانگی تحقیقات مقدماتی، دسترسی عمومی به جلسات برگزارشده در مرحله تعقیب و تحقیق جنایی پیش‌بینی نشده است. در این رابطه، کمیته حقوق بشر به‌رغم تأکید بر حاکمیت اصل دادرسی علنی در مرحله رسیدگی در دادگاه، غیرعلنی بودن مرحله تحقیقات مقدماتی را ناقض بند ۱ ماده ۱۴ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی محسوب نمی‌کند (HRC, 2001, Para. 10.4). بنابراین این مقاله، به علنی بودن مرحله «رسیدگی» و «جلسه دادگاه» می‌پردازد.

۴. ماده ۱۰ اعلامیه جهانی حقوق بشر، بند ۱ ماده ۱۴ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی، بند ۱ ماده ۶ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر، بند ۵ ماده ۸ کنوانسیون آمریکایی حقوق بشر، بند ۱ ماده ۷ منشور آفریقایی حقوق بشر، بند ۱ از اصل اول اصول و دستورالعمل‌های حق دادرسی عادلانه و معاضدت حقوقی در آفریقا، بند ۷ ماده ۶۴ و بند ۱ ماده ۶۷ اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی، از مهم‌ترین اسنادی هستند که به‌صراحت و یا به‌طور ضمنی بر علنی بودن دادرسی تأکید نموده‌اند.

۵. در سال ۲۰۲۰ میلادی، یک نظرسنجی بین‌المللی از دادگاه‌ها با ۱۱۵ پاسخ‌دهنده از ۳۸ کشور، نشان داد که از همان ابتدای شیوع کرونا، ۸۷/۷۷ درصد از دستگاه‌های قضایی در جهان، با استفاده از فناوری‌های نوین به تشکیل جلسه دادرسی از راه دور مبادرت ورزیدند (Zanoni et al., 2020, p. 2).

تداوم به‌کارگیری فناوری‌های نوین در جلسات رسیدگی در دوران پسا‌کروناست^۱؛ تاجایی که اکنون برگزاری جلسات علنی در بستر ویدئوکنفرانس به امری متداول در دادگاه‌های کیفری تبدیل شده است.

در ایران نیز تجویز رسیدگی از طریق ویدئوکنفرانس، به اختصاص بخش نهم قانون آیین دادرسی کیفری مصوب سال ۱۳۹۲ به دادرسی الکترونیکی و تصریح ماده ۶۵۹ این قانون به این امکان، باز می‌گردد. به دلیل فقد زیرساخت‌های لازم و عدم احساس نیاز به پیاده‌سازی این جلوه از تحول دیجیتال در نظام دادرسی کشور، اجرای این مقررۀ عملاً تا اواخر سال ۱۳۹۹ به تأخیر افتاد. با بالاگرفتن بحران کرونا، تعطیلی دادگاه‌ها و لزوم جمع میان سلامت عمومی و اجرای عدالت، ضرورت احیای این مقررۀ و اجرای آن در کشور نمایان شد که به تصویب و ابلاغ دستورالعمل نحوه تحقیق و رسیدگی با استفاده از سامانه‌های ارتباط الکترونیکی در آخرین روزهای سال ۱۳۹۹ منتهی شد. اکنون با توجه به رویۀ جاری در دادگاه‌های کیفری ایران، جلسات رسیدگی تنها در صورتی به شکل الکترونیکی برگزار می‌شود که متهم پرونده به دلیل صدور قرار بازداشت موقت یا سایر قرارهای منتهی به آن^۲ یا در صورت وجود محکومیت دیگر، در زندان به سر می‌برد. در چنین شرایطی، امکان حضور متهم در جلسات دادرسی صرفاً به صورت الکترونیکی فراهم است؛ اما شهروندان و اصحاب رسانه به‌عنوان نمایندگان افکار عمومی برای شرکت در جلسات علنی دادگاه کیفری، علاوه بر امکان حضور الکترونیکی از طریق فناوری ویدئوکنفرانس، علی‌القاعده قادر خواهند بود به شیوۀ سنتی، به صورت فیزیکی در سالن دادگاه حضور یابند^۳. در واقع، دادرسی الکترونیکی ملازمه‌ای با محدودکردن دادرسی علنی ندارد؛ به عبارت دیگر، اگرچه ممکن است متهم یا حتی همه اطراف دعوی کیفری در جلسۀ رسیدگی دادگاه حضور فیزیکی نیابند و دادرسی برای تمام یا برخی از اصحاب دعوا به صورت الکترونیکی برگزار شود، اما این امر به معنای محدودسازی دسترسی عمومی به جلسۀ دادگاه نیست؛ بلکه می‌توان دادرسی علنی را با پخش جلسات از راه دور، به صورت آنلاین یا بر روی مانیتورهای تلویزیونی که در سالن‌های دادگاه برای عموم نصب می‌شوند، محقق ساخت (Turner, 2021, p. 209).

به هر روی، در صورت الکترونیکی شدن دادرسی نیز اطمینان از دسترسی مؤثر شهروندان به جلسات رسیدگی، وظیفۀ دادگاه است. در انجام این مسئولیت، دادگاه باید تمام اقدامات معقول لازم را برای اطمینان از دسترسی عمومی انجام دهد (NCSC, 2020, p.2).^۴ این اقدامات می‌تواند طیف گسترده‌ای شامل اطلاع‌رسانی زمان جلسات علنی، پیش‌بینی پیوند (لینک) دسترسی عمومی به جلسه و اعلام آن به طریق مقتضی، تمهید نحوه فیلم‌برداری از روند دادرسی و چگونگی نمایش آن به صورت زنده برای عموم، رعایت حریم خصوصی اصحاب پرونده، افشاندن هویت آنان، تضمین امنیت داده‌ها، پیشگیری از هک و نفوذ سایبری، پیشگیری از اقدامات مخمل روند دادرسی از سوی شرکت‌کنندگان عمومی و نظایر آن را در بر می‌گیرد.

نوشتار حاضر با روش توصیفی-تحلیلی و بهره‌گیری از منابع کتابخانه‌ای و اسنادی، در پی پاسخ به این پرسش است که در صورت برگزاری جلسات رسیدگی در بستر فناوری‌های نوین، حق بر علنی بودن محاکمات با چه چالش‌هایی مواجه خواهد بود؟ در خصوص پیشینه تحقیق و نیز

۱. برای نمونه در نظرسنجی که در سال ۲۰۲۱ از ۵۸۹ نفر از دادرسان، دادستان‌ها و وکلای ایالت تگزاس آمریکا به عمل آمده است، نزدیک به ۶۰٪ پاسخ‌دهندگان با تداوم دادرسی از طریق ویدئوکنفرانس پس از دوران کرونا موافق بوده‌اند (Turner, 2021, p. 259). همچنین در نظرسنجی شورای مشورتی قضات اروپا (CCJE) از دادرسان کشورهای آلبانی، آندورا، اتریش، بلژیک، بوسنی و هرزگوین، کرواسی، جمهوری چک، فنلاند، فرانسه، آلمان، ایرلند، ایتالیا، لیتوانی، نروژ، لهستان، رومانی، روسیه، سن مارینو، اسپانیا، سوئد و اوکراین نیز نتایج حاکی از استقبال آنان از تداوم دادرسی از راه دور پس از پایان کرونا است. بنگرید به: (Sanders, 2021, p. 3).

۲. از قبیل کفالت یا وثیقه و ناتوانی متهم از تودیع آن.

۳. در این رابطه، دادگاه اروپایی حقوق بشر، با استناد به اینکه متهم در زمان تشکیل دادگاه علنی، در بازداشتگاه بوده و فرصتی برای شرکت در آن جلسه به او داده نشد، به دلیل نادیده گرفتن حقوق دفاعی متهم و عدم رعایت یکی از الزامات دادرسی علنی، حکم به نقض بند ۱ ماده ۶ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر داد: (ECtHR, 2018A, Paras. 7-8). البته این دادگاه از قبل پذیرفته است که حق دادرسی علنی و شفاهی، در برخی مواقع لزوماً و به‌خودی‌خود نیاز به حضور فیزیکی متهم ندارد و حسب مورد، ارتباط ویدئوکنفرانس با بازداشتگاه (زندانی) نیز می‌تواند نوعی اطمینان به حصول اهداف آن باشد (ECtHR, 2012, Para. 84).

۴. بدیهی است دادگاه ممکن است تمام یا بخشی از این تدابیر را با کمک نهاد متولی امور فناوری اطلاعات و ارتباطات در دستگاه قضایی به انجام برساند؛ بویژه آنکه بخشی از این اقدامات مستلزم تمهید زیرساخت، امکانات و تجهیزاتی است که باید از سوی دستگاه قضایی در اختیار دادگاه قرار گیرد.

وجه نوآوری مقاله حاضر، شایان ذکر است که به دلیل اهمیت اساسی دادرسی الکترونیکی به عنوان سازوکاری نوین در عدالت قضایی، پیرامون آن پژوهش‌هایی صورت گرفته است که بیشتر آن‌ها حوزه بحث را به کلیات مربوط به دادرسی الکترونیکی محدود کرده‌اند؛ اما یکی از مقاله‌هایی که با پژوهش حاضر قرابت و سنخیت دارد، مقاله «امکان‌سنجی دادرسی علنی در فضای مجازی» (Izadi Fard et al., p. 2022) است. نگارندگان آن مقاله، با هدف رسیدن به شناختی حداقلی از وضعیت موجود در رابطه با این موضوع، ضمن تفکیک منابع فقهی و حقوق موضوعه، تلاش کرده‌اند تا ابتدا مشروعیت حضور مجازی عموم در دادرسی را از دیدگاه فقهی بررسی نمایند و سپس از رهگذر آن، به تبیین جایگاه این موضوع در حقوق موضوعه بپردازند. یافته‌های پژوهش یادشده بیان‌گر آن است که استفاده از این شیوه نه تنها مغایرتی با مبانی فقهی ندارد؛ بلکه به دلیل دفع ضرر ناشی از مهجور ماندن علنی بودن دادرسی و تسهیل رعایت آن، با توجه به مقتضیات زمانی و مکانی، با موازین شرعی همسوست؛ بنابراین این‌گونه نتیجه گرفته‌اند که نظام جامع دادرسی الکترونیکی و شبکه ملی عدالت نباید به اصحاب دعوی محدود باشد و لازم است با ایجاد زیرساخت‌های فنی و حقوقی، به افرادی از اجتماع که قصد حضور در جلسات دادگاه یا دسترسی به آرای صادره را دارند نیز تسری یابد. براین اساس، آنچه سبب ضرورت و اهمیت انجام پژوهش حاضر می‌شود آن است که تاکنون تحقیقی اختصاصی، جامع و مبسوط در رابطه با چالش‌های پیش‌روی حق بر علنی بودن محاکمات در جلسات الکترونیکی، به انجام نرسیده است. در این راستا، مطالب این نوشتار و محتوای علمی و نظری آن در خصوص شناسایی و ارزیابی چالش‌های مزبور و همچنین پیشنهادات و راهکارهایی که جهت پوشش نقاط ضعف و ارتقای نقاط قوت دادرسی الکترونیکی و سازگاری بین علنی بودن دادرسی به شیوه سنتی و نوین ارائه شده است، به رفع دغدغه‌های ذهنی سیاست‌گذاران نظام دادرسی و قضات دادگاه‌ها در خصوص این پدیده نوظهور، که بی‌شک در عملکرد آن‌ها نیز تأثیر خواهد گذاشت، کمک خواهد کرد.

در خصوص برگزاری جلسات دادرسی کیفری همراه با دو خصیصه «الکترونیکی» و «علنی»، ترکیبی از حضور فیزیکی و الکترونیکی برای کنشگران مختلف دادرسی ممکن است؛ بنابراین بسته به این‌که کدام یک از کنشگران به صورت الکترونیکی و کدام یک به صورت فیزیکی در جلسه حضور می‌یابند، حالت‌های متعددی قابل تصور است؛ از این رو مقاله حاضر بر آن است تا با توجه به رویه قضایی جاری در کشور، این حالت‌ها را به طور جداگانه مطالعه کرده و چالش‌های پیش‌روی هر یک از آن‌ها را بررسی کند. براین اساس، سازمان مقاله به این ترتیب است که در سه بخش، ابتدا به تبیین «فرض حضور الکترونیکی متهم در جلسه رسیدگی به واسطه زندانی بودن وی و حضور فیزیکی شهروندان در سالن دادگاه» خواهد پرداخت؛ سپس در بخش دوم، «فرض حضور الکترونیکی متهم و شهروندان در جلسه رسیدگی» تحلیل خواهد شد و سرانجام در بخش سوم، «فرض حضور فیزیکی متهم در دادگاه و حضور الکترونیکی شهروندان» بررسی می‌شود.

۱. چالش‌های ناظر بر حضور الکترونیکی متهم و حضور فیزیکی شهروندان

نخستین فرض حالتی است که متهم در زندان به سر می‌برد و به واسطه فناوری ارتباط از راه دور، در جلسه دادرسی، به صورت مجازی حضور می‌یابد؛ اما سایر کنشگران رسیدگی علنی از جمله شهروندان یا اصحاب رسانه به صورت فیزیکی در محل دادگاه شرکت می‌نمایند. در این فرض، چالش‌هایی مطرح می‌گردد که در ادامه بررسی خواهد شد:

۱-۱. ابقای موانع دسترسی فیزیکی شهروندان به دادگاه

در این فرض، چالش‌های دادرسی علنی در رسیدگی‌های سنتی و حضوری کماکان باقی است؛ به عبارت دیگر، صرف نظر از این‌که دادرسی کاملاً حضوری برگزار شود یا برخی کنشگران آن، از جمله متهم به صورت الکترونیکی در آن شرکت کنند، حضور فیزیکی شهروندان در جلسه دادرسی با چالش‌هایی مواجه است؛ از جمله ممنوعیت ورود افراد فاقد پرونده به برخی مجتمع‌های قضایی. بررسی‌ها حاکی از آن است که در بسیاری از مجتمع‌های قضایی در سطح کشور، به استناد ماده ۱ دستورالعمل سامان‌دهی نظارت بر تردد مراجعین و ارتقای رفتار سازمانی در قوه قضائیه

مصوب سال ۱۳۸۴، ورود افراد تنها با ارائه کارت ملی و ثبت پرونده‌ای با مشخصات هویتی ایشان در یکی از شعب آن مجتمع ممکن خواهد بود. اگرچه این موضوع در تمامی مجتمع‌های قضایی وجود ندارد ولی در مجموع باید اذعان نمود که صرف‌نظر از الکترونیکی بودن جلسه رسیدگی برای متهم، شهروندان فاقد سمت در پرونده‌های مطروحه در یکی از شعب مجتمع قضایی خاص، در عمل با مانع جدی برای ورود به مجتمع و شرکت در جلسه علنی دادگاه‌های کیفری مواجه هستند.

از سوی دیگر، پیش‌شرط حضور شهروندان در جلسات الکترونیکی علنی، اطلاع‌رسانی مناسب از زمان و مکان جلسات دادگاه است. در این راستا دادگاه اروپایی حقوق بشر به‌عنوان یک نهاد جریان‌ساز در حوزه حقوق بشر، دادگاه‌های ملی را ملزم نموده است که اطلاعات مربوط به زمان و مکان محاکمه را در دسترس عموم قرار دهند و امکانات لازم و کافی برای حضور افرادی که به شرکت در جلسات دادرسی تمایل دارند، در حد معقول و متناسب فراهم آورند. در غیر این صورت، محاکمه واجد وصف منصفانه نیست و با الزامات علنی بودن مطابقت نخواهد داشت.^۲ کمیته حقوق بشر نیز در راستای تفسیر حکم بند ۱ ماده ۱۴ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی، بر این موضوع تأکید کرده است (HRC, 2007, Para. 28). اخیراً دادگستری برخی استان‌های کشور از جلسات دادرسی علنی خود اطلاعاتی را منتشر می‌کنند که با چند چالش مواجه است: نخست این‌که صرفاً ناظر بر جلساتی است که حضور شهروندان تنها به‌صورت الکترونیکی تمهید شده است و بنابراین، کماکان دستگاه قضایی از حضور فیزیکی ناظران عمومی در جلسات رسیدگی طفره می‌رود. دوم آن‌که مشاهدات نگارندگان از زمان رواج‌یافتن این‌گونه جلسات دادرسی علنی در بستر فناوری‌های نوین در دادگاه‌های کشور از سال ۱۴۰۲ تاکنون نشان می‌دهد کماکان سازوکار مشخص و برنامه‌ریزی شده‌ای برای اطلاع‌رسانی عمومی در این خصوص وجود ندارد. اطلاع‌رسانی در این خصوص، علاوه بر این‌که بسیار دیرهنگام و نامنظم است، نه در سایت‌های رسمی قوه قضائیه یا خبرگزاری‌های مرتبط، بلکه در محافل مجازی غیررسمی صورت می‌گیرد.^۳ در این زمینه، توجه به رویه برخی کشورها مفید است؛ به‌طور سنتی، اطلاع‌رسانی عمومی از طریق اعلان اوقات رسیدگی هر شعبه دادگاه با ذکر اتهام مورد رسیدگی و الصاق آن در خارج از دادگستری، درب ورودی دادگستری یا در سالن‌های دادگاه صورت می‌پذیرد. امروزه نیز بسیاری از دادگاه‌ها برای تسریع و فراگیر شدن اطلاع‌رسانی عمومی، برنامه اوقات رسیدگی را با قید مشخصات پرونده، زمان و مکان رسیدگی در سایت رسمی خود به‌وضوح اعلان می‌نمایند (Anite, 2019, p. 12). با این حال، ملاحظه می‌گردد که نظام قضایی ایران نه‌تنها برای اطلاع‌رسانی عمومی جلسات دادرسی الکترونیکی تمهید و سازوکاری ندارد، بلکه اساساً هیچ‌گونه الزام قانونی در این خصوص پیش‌بینی نشده است که خود مؤیدی دیگر بر عدم استقبال قانون‌گذار و متولیان دستگاه قضا از حضور عامه مردم در جلسات علنی دادرسی است.

چالش دیگری که عملاً حضور فیزیکی شهروندان در جلسه دادرسی کیفری علنی را محدود می‌نماید و البته اختصاص به دادرسی الکترونیکی ندارد، فقد امکانات فیزیکی در دادگاه‌های کیفری است. غالب شعبات دادگاه‌های کیفری، تنها فضای نسبتاً کوچکی از یک یا دو اتاق را همراه با تعداد معدودی صندلی در اختیار دارند که در مجموع، امکان حضور افراد غیر از اصحاب دعوا را به‌شدت محدود می‌نماید. استثنائاً در مورد پرونده‌هایی که عمیقاً افکار عمومی را درگیر کرده و فرایند رسیدگی با حساسیت ویژه‌ای از سوی شهروندان دنبال می‌شود، ممکن

۱. این ماده مقرر می‌دارد: «به‌منظور امکان اعمال نظارت بر افرادی که در واحد قضایی مربوطه تردد می‌نمایند، مقتضی است تمامی دفاتر کل به‌صورت مکانیزه و مجهز به رایانه بوده و تمامی اطلاعات مربوط به اصحاب دعوا و مرتب‌تین به فوریت در رایانه ثبت گردیده و بر این اساس، صحت و سقم اظهارات افراد حاضر در شعب یا دفاتر یا راهروهای واحد قضایی با مراجعه به رایانه دفتر کل، مشخص گردد و در همین راستا، نگهبانان ورودی و مسئولین اطلاعات از ورود کلیه افراد فاقد مستندات اعم از احضاریه و ... ممانعت به‌عمل خواهند آورد (مگر در مواردی که ذینفع‌بودن ارباب رجوع توسط دفتر کل یا شعبات ذی‌ربط تأیید شود)».

۲. برای مطالعه بیشتر در خصوص رویه قضایی دادگاه اروپایی حقوق بشر ناظر به الزامات و محدودیت‌های دادرسی علنی در دادگاه‌های ملی، نگاه کنید به: (Rasteh et al., 2024, pp. 37-68).

۳. نظیر برخی گروه‌ها و کانال‌ها در شبکه‌های مجازی که مخاطب آن غالباً قضات و کارآموزان قضاوت و نهایتاً دانشجویان حقوقی است. اگرچه، با حضور ایشان هم دادرسی، «علنی» محسوب می‌گردد اما غرض از دادرسی علنی، مشارکت نمایندگان افکار عمومی - و نه صرفاً جامعه حقوقی - است تا شاهد و ناظر اجرای عدالت کیفری باشند. شکی نیست اگر هدف، آموزش دانشجویان حقوقی یا کارآموزان قضاوت و وکالت و یا این باشد که فرصت نقد جامعه حقوقی بر شیوه دادرسی کیفری و در نتیجه اعتلای سطح کیفی آن فراهم گردد، اطلاع‌رسانی به مخاطبان خاص توجیه دارد اما اگر هدف، دادرسی علنی باشد، مستلزم اطلاع‌رسانی عمومی با جامعه هدف گسترده‌تر است.

است دادگاه در فضایی بزرگتر برگزار شود و امکانات فیزیکی بیشتری برای تشکیل جلسات علنی تمهید شود؛ اما در غالب موارد، حتی اگر دادرسی نیز تمایل به برگزاری علنی جلسه دادرسی داشته باشد، این امکان برای وی میسر نبوده و با حضور عده‌ای قلیل، جایی برای افراد علاقه‌مند به شرکت در جلسه دادرسی باقی نخواهد ماند؛ از این رو، برخی چه نیکو گفته‌اند که «اگر فقط دو صندلی در دادگاه برای برگزاری علنی جلسه محاکمه موجود باشد، این مسئله نوعی استهزا و تمسخر اصل علنی بودن دادرسی‌هاست» (Saferling, 2003, p. 233). بنا بر آنچه آمد، می‌توان نتیجه گرفت که عواملی نظیر نامشخص بودن زمان و مکان محاکمه، دسترس ناپذیر بودن مکان دادرسی، نامناسب بودن زمان شروع رسیدگی، فضای ناکافی در دادگاه یا اعمال شرایط نامعقول هنگام ورود به دادگاه که به طور عملی مانع از دسترسی به حق دادرسی علنی می‌شوند نیز می‌توانند با حقوق بشر و اصل دادرسی منصفانه مغایرت داشته باشند؛ بنابراین به‌رغم این که امکان دسترسی مردم به جلسات دادرسی و رفع موانع حضور آن‌ها، هم در قانون اساسی و هم در قانون آیین دادرسی کیفری به صراحت عنوان شده است؛ اما با توجه به چالش‌های قانونی و اجرایی پیش‌گفته در ایران، برای پایبندی به نظام عدالت علنی لازم است اولاً قانون‌گذار نسبت به پیش‌بینی موازین قانونی متناسب با مقتضیات حقوق بشری دادرسی علنی، حتی از نوع الکترونیکی آن، اقدام نماید و ثانیاً مدیران قضایی باید با تمهید زیرساخت‌ها، امکانات و سازوکارهای لازم، دادگاه‌های کیفری را قادر به پیاده‌سازی الزامات دادرسی علنی نمایند تا نظام دادرسی کیفری ایران از آثار نظاره‌گری مستقیم افکار عمومی بر دادرسی کیفری بهره‌مند گردد.

۱-۲. غلبه داشتن دادرسی کتبی

علاوه بر لزوم اطلاع‌رسانی قبلی و تمهید امکانات فیزیکی لازم برای حضور شهروندانی که به مشارکت در جلسات علنی دادرسی کیفری تمایل دارند، تحقق دادرسی علنی مستلزم شفاهی بودن دادرسی است؛ به نحوی که اظهارات نماینده دادستان، شاکی، مدعی خصوصی، متهم، شهود و مطلعان به صورت شفاهی در جلسه شنیده شود تا امکان نظارت افکار عمومی بر جریان محاکمه محقق شود؛ حتی اگر پیشتر در پرونده ثبت و مکتوب شده است (Nikoyi, 2006, p. 51). در این باره، کمیته حقوق بشر با قاطعیت و صراحت کامل، بر حق شفاهی بودن دادرسی به‌عنوان یکی از مؤلفه‌های اساسی علنی بودن دادرسی و ابزاری در جهت تحقق دادرسی منصفانه، تأکید نموده و بر این باور است اصولاً تمام جلسات علنی رسیدگی به یک پرونده کیفری، باید به صورت شفاهی انجام شود (HRC, 2002, Para. 7.3). دادگاه اروپایی حقوق بشر نیز برگزاری دادرسی به صورت شفاهی را در کنار علنی بودن دادرسی به‌عنوان یک اصل اساسی و بنیادین مستنبط از بند ۱ ماده ۶ کنوانسیون اروپایی معرفی می‌کند و معتقد است که برگزاری جلسه دادرسی به صورت علنی، ناگزیر و ضرورتاً حق بر دادرسی شفاهی را ایجاد می‌نماید (ECtHR, 2021, Para. 27).

برخی مواد قانون آیین دادرسی کیفری^۱ با تأکید بر «استماع اظهارات» کنشگران دادرسی کیفری توسط دادگاه، نشان از اهتمام قانون‌گذار به لزوم دادرسی شفاهی به‌عنوان یکی از مقتضیات دادرسی علنی دارد. با وجود این، مشکلاتی نظیر تراکم پرونده‌های کیفری و نبود فرصت و امکانات کافی، در رویه اکثر دادگاه‌های کیفری ایران، دادرسی کتبی غلبه یافته و اصحاب دعوا را به ارائه لوایح مکتوب ناگزیر می‌نماید (Hajipour Kondroud et al., 2018, p. 99). مشاهده نگارندگان از جلسات دادرسی دادگاه‌های کیفری نیز حاکی از آن است که در بسیاری موارد، حتی در صورتی که افراد فاقد سمت در پرونده، برای شرکت در جلسات دادرسی اجازه لازم را کسب کنند، در عمل، امکان نظارت ایشان به‌عنوان نماینده افکار عمومی در جلسه علنی بسیار محدود خواهد بود؛ زیرا به دلایل پیش‌گفته، در جلسه دادرسی گفت‌وگوی روشنی میان دادگاه و اصحاب دعوا صورت نمی‌گیرد و جز محدود اظهارات موجز و شفاهی، جلسه به تبادل اسناد و لوایح، توریق اوراق پرونده توسط دادگاه و در نهایت نگارش و امضای صورت‌مجلس می‌گذرد. در چنین وضعیتی، علنی بودن دادرسی به علنی بودن جلسه محدود شده و فرایند دادرسی در جلسه علنی انعکاس نمی‌یابد. به‌ویژه آنکه با الکترونیکی شدن دادرسی حداقل از حیث حضور متهم، شفاهی بودن دادرسی، به شرحی که گذشت، با

۱. ر.ک. مواد ۲۵۸، ۳۵۹، ۳۶۱، ۳۶۷ و ۳۶۸ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲.

چالش جدی‌تری مواجه می‌گردد. لذا لازم است که عموم شرکت‌کنندگان به مدارک و گزارش‌های ارائه‌شده در پرونده دسترسی داشته باشند تا بتوانند تناسب و صحت حقوقی اقدامات قضایی صورت‌گرفته را بررسی کنند. این جنبه از عدالت علنی عموماً به علنی‌بودن درونی محاکمه یا حق دسترسی داشتن به مدارک اشاره دارد (Nickel mulch, 2005, p. 175). این در حالی است که در قانون آیین دادرسی کیفری ایران، مقرره‌ای که امکان دسترسی عمومی به اسناد و مدارک پرونده‌ها را مجاز بشمارد، وجود ندارد. ماده ۱۷ دستورالعمل حفاظت از اسناد و اطلاعات و ادله پرونده‌های قضایی مصوب سال ۱۳۸۵ ریاست قوه قضائیه نیز صرفاً اصحاب دعوا، وکلا و کارشناسان را تحت شرایط و ضوابط خاص، مجاز به دسترسی به پرونده‌ها می‌داند. همچنین برابر ماده ۱۹ دستورالعمل یادشده، اخذ رونوشت از پرونده و صورت جلسه‌های آن با رعایت تشریفات مقرر، صرفاً از جانب طرفین پرونده امکان‌پذیر است. با این وصف، روشن است که دسترسی عمومی به اطلاعات و اسناد پرونده‌ها در ایران بسیار دشوار است (Hajipour Kondroud et al., 2018, p. 101). این چالش، علاوه بر دادرسی حضوری، در دادرسی الکترونیکی نیز تداوم یافته است؛ زیرا تمهید جدیدی برای دسترسی عمومی به مدارک و اسناد مکتوب مرتبط با پرونده‌هایی که به صورت علنی رسیدگی می‌شود، پیش‌بینی نشده است. این امر با توجه به غلبه یافتن دادرسی کتبی در رویه محاکم کیفری ایران، عملاً دادرسی علنی را با چالش مواجه می‌سازد. بسیاری از کشورها برای غلبه بر چالش کتبی‌بودن دادرسی، علاوه بر التزام به جریان شفاهی در جلسات رسیدگی، سازوکاری نیز برای اطلاع افکار عمومی از ادله مکتوب پرونده و دیگر اوراق موجود در آن پیش‌بینی می‌نمایند؛ برای نمونه، دادگاه‌های آمریکا، با راه‌اندازی «سامانه دسترسی عمومی به اسناد الکترونیکی دادگاه»^۱ امکان دسترسی شهروندان به برخی اسناد مکتوب پرونده را پیش از جلسه علنی و پس از آن فراهم کرده‌اند. اگرچه برخی اسناد پرونده به دلایلی نظیر ارتباط با بزهکاری اطفال و نوجوانان، رعایت حریم خصوصی افراد و یا حفظ اسرار تجاری و امنیت ملی در دسترس شهروندان قرار نمی‌گیرد که البته قابل توجه است؛ اما بنابر اعلام این سامانه، بیش از یک میلیون نفر از وکلا، پژوهشگران، مؤسسات آموزشی، رسانه‌ها و عموم شهروندان در آن ثبت‌نام نموده و به اسناد پرونده‌های مفتوح در دادگاه‌ها دسترسی دارند. بی‌شک، چنین سازوکاری در راستای دادرسی علنی و مکمل دادرسی شفاهی خواهد بود. بنابراین، صرف‌نظر از این‌که شهروندان در جلسه رسیدگی کیفری، حضور فیزیکی دارند یا الکترونیکی، دسترسی آنان به اسناد مکتوب مرتبط با پرونده می‌تواند با بهره‌گیری از سامانه‌های الکترونیکی برقرار شود.

۱-۳. عدم تناسب فضای دادگاه کیفری با وضعیت تقارن دادرسی علنی و الکترونیکی

صرف‌نظر از چالش‌های مزبور که به دادرسی علنی در بستر فناوری‌های نوین اختصاص ندارد، حضور الکترونیکی متهم در جلسه رسیدگی، دادرسی علنی را با چالش‌های جدیدی نیز مواجه می‌سازد که در دادرسی غیرالکترونیکی مطرح نیست. مهم است که جلسه رسیدگی کیفری به‌رغم الکترونیکی شدن، به قدر کافی علنی است یا خیر. به عبارت دقیق‌تر، اگرچه ماهیت علنی جلسات، با برگزاری جلسه به‌شیوه الکترونیکی و در بستر فناوری‌های نوین خدشه‌دار نمی‌شود؛ اما لازم است تدابیر نوینی برای تحقق عدالت علنی اتخاذ شود. بدیهی است صرف حضور فیزیکی شهروندان در محل تشکیل جلسه، دادرسی را واجد وصف علنی نخواهد کرد؛ بلکه دادگاه علاوه بر پیاده‌سازی لوازم دادرسی علنی، باید هم‌زمان با اقتضانات جدید دادرسی الکترونیکی نیز تطبیق یابد. تنها در این صورت است که متهم در فراسوی ارتباط ویدئوکنفرانس از محل زندان، خود را از کارکرد نظارت وجدان جمعی بر جریان دادرسی کیفری، به‌ویژه از حیث دستیابی او به حقوق قانونی و رعایت کرامت، بی‌طرفی، برابری و دقت، بهره‌مند می‌بیند.

در ایران، به‌رغم آنکه در صورت زندانی‌بودن متهم، حضور او در جلسات دادگاه تنها به صورت الکترونیکی میسر است، دادگاه‌های کیفری هنوز از ساختار و فضای محیطی متناسب با تقارن دادرسی علنی و الکترونیکی برخوردار نشده‌اند. تنها امکانی که اکنون در این دادگاه‌ها وجود دارد، اغلب به نمایشگری محدود است که در مقابل دادرسی قرار گرفته و وی را به مشاهده چهره متهم در یک قاب قادر می‌نماید اما فضای دادگاه

1. Public Access to Court Electronic Records (PACER), at: www.pacer.gov

به‌گونه‌ای است که شهروندان، در صورت حضور فیزیکی در جلسه رسیدگی کیفری، جریان دادرسی علنی را بدون رؤیت متهم و حتی استماع اظهارات وی دنبال خواهند کرد. امری که بی‌شک، ساختار دادرسی علنی را خدشه‌دار می‌نماید.

باید توجه داشت که تحقق دادرسی علنی در بستر رسیدگی الکترونیکی، به‌واسطه حضور غیرفیزیکی متهم در جلسه، مستلزم متناسب‌سازی ساختار، شرایط محیطی و تجهیزات در دو نقطه است؛ نخست، متناسب‌سازی محل اتصال متهم به دادرسی الکترونیکی که زندان است و دوم، محل اصلی تشکیل جلسه دادرسی که دادگاهی است که میزبان حضور شهروندان در یک دادرسی علنی است؛ بنابراین در تقارن دادرسی علنی و دادرسی الکترونیکی، فضای زندان و دادگاه باید به‌گونه‌ای طراحی و سامان‌دهی شود که شهروندان حاضر در جلسه علنی، قادر به مشاهده و استماع متهمی باشند که از طریق فناوری ارتباط از راه دور، در جلسه شرکت کرده است؛ از جمله آنکه باید نمایشگرهایی در سالن دادگاه تعبیه شود تا علاوه بر دادرسی، افراد دیگر از جمله شهروندان نیز قادر به مشاهده تصویر متهمی باشند که از زندان با دادگاه در ارتباط است. همچنین شنیدن صدای متهم، که احتمالاً در ارتباط ویدئوکنفرانس ضعیف‌تر از معمول است، ممکن است مستلزم نصب بلندگو در نقاط مختلف دادگاه باشد. به‌ویژه آنکه با حضور عموم در دادگاه، ممکن است صدای ناشی از تجمع افراد بر صدای مجازی متهم غلبه یابد. لازمه دیگر این‌گونه جلسات رسیدگی آن است که هر یک از شهروندان حاضر، جای متعارفی برای نشستن در دادگاه داشته باشند که دید خوبی به نمایشگرها داشته باشد. در صورت تعدد متهمان یا در فرضی که علاوه بر متهم، کنشگر دیگری هم به‌صورت الکترونیکی در جلسه شرکت کرده باشد؛ نظیر وکیل متهم، شاهد، بزه‌دیده یا وکیل او، ممکن است به نمایشگرهای اضافی در سالن دادگاه نیاز باشد تا تصویر هر یک از شرکت‌کنندگان مجازی به‌طور مجزا در یک نمایشگر دیده شود. در صورت استفاده از نمایشگرهایی با تصویر واحد، باید توجه داشت که در کنار هم قرارگرفتن تصویر دو یا چند شرکت‌کننده مجازی، از کیفیت و تمامیت آن بکاهد. در نقطه مقابل این ارتباط الکترونیکی، یعنی محل قرارگرفتن متهم (زندان)، نیز باید تمهیدات صوتی و تصویری به‌نحوی برقرار باشد تا علنی‌بودن دادرسی به کیفیت ارتباط متهم با دادگاه خدشه وارد نکند.

۱-۴. تشدید احساس طردشدگی متهم و نابرابری در مقابل دادگاه

در خصوص نحوه طراحی محیطی دادگاه و زندان به‌عنوان مبدأ و مقصد ارتباط الکترونیکی، بحث می‌تواند بسیار باشد؛ اما آنچه در اینجا اهمیت دارد آن است که حضور الکترونیکی متهم در جلسه و حضور فیزیکی شهروندان در دادگاه تا چه میزان می‌تواند در تحقق دادرسی علنی مؤثر باشد. به‌نظر می‌رسد چنانچه حضور شهروندان در جلسه با شرایطی که بیان شد مقدور باشد، جریان دادرسی به‌نحو شفاهی میان دادگاه و طرفین پرونده کیفری جریان بیابد و در این میان، ارتباط صوتی و تصویری متهم نیز به‌صورت شایسته با دادگاه برقرار باشد، می‌توان اذعان نمود که دادرسی علنی محقق شده است. با این حال، باید توجه داشت که اثبات برائت یا بزهکاری متهم در گروی تصمیم دادگاه است و این تصمیم نیز در نتیجه فرایند دادرسی کیفری معین خواهد شد. در میان تمام مراحل محاکمه جنایی نیز، جلسه رسیدگی نقش کلیدی ایفا می‌کند. در چنین جلسه‌ای، متهم برخلاف دیگر کنشگران اصلی دادرسی کیفری، شامل دادرسی، نماینده دادستان، بزه‌دیده و وکلای او و شهود و مطلعان و حتی شهروندان که همگی در سالن دادگاه حاضر هستند، فقط به‌دلیل آن‌که در زندان به‌سر می‌برد، ناگزیر به حضور الکترونیکی و ارائه دفاعیات خود فقط در بستر محدود فناوری و امکانات موجود است. این شرایط، برای متهم احساس طردشدگی و نابرابری در مقابل دادگاه را به‌همراه دارد. حتی می‌توان گفت حق بر دادرسی علنی که علی‌الاصول برای تضمین دستیابی متهم به عدالت به وی اعطا شده است، در فرض مورد بحث -حضور فیزیکی شهروندان در عین اجبار متهم به حضور الکترونیکی، به تشدید احساس نابرابری در متهم دامن خواهد زد.

۲. چالش‌های ناظر بر حضور الکترونیکی متهم و شهروندان

فرض دومی که در این مقاله بررسی خواهد شد، ناظر به مواردی است که هم متهم و هم شهروندان، به‌صورت مجازی در جلسه دادرسی علنی حضور دارند. این فرض، در مقایسه با فرض پیشین، با چالش کمتری مواجه است؛ به‌واسطه حضور الکترونیکی شهروندان، از یک سو، احساس طردشدگی و نابرابری در متهم -حداقل به این دلیل- ایجاد نخواهد شد و از سوی دیگر، عمده چالش‌هایی که دادرسی علنی در رسیدگی‌های

سنتی و حضوری نیز با آن مواجه بود، دیگر در این فرض مطرح نیست. با این حال، این فرض نیز چالش‌های جدید و متفاوتی را به همراه دارد که در ادامه بررسی می‌شود.

۲-۱. تحمیل محدودیت‌های فناوری بر دادرسی علنی

با در اختیار عموم قرارگرفتن لینک ورود شهروندان به دادرسی الکترونیکی، موانعی نظیر ممنوعیت ورود شهروندان به مجتمع‌های قضایی و فقدان تجهیزات و فضای کافی در دادگاه بلا موضوع خواهد شد؛ بنابراین دادرسی الکترونیکی با بهره‌گیری از ظرفیت‌های فناوری‌ها قادر است موانع دسترسی فیزیکی شهروندان به دادگاه را جبران کند؛ اما کماکان این نگرانی مطرح است که فناوری‌های موجود نیز محدودیت‌های جدید یا متفاوتی را برای دسترسی عمومی به جلسات دادگاه تعریف می‌کند؛ از جمله محدودیت در تعداد شرکت‌کنندگان در هر جلسه، مشکلات فنی برای ورود کاربران، قطع کلی یا جزئی ارتباط صوتی و تصویری، عدم مهارت کار با سامانه‌های الکترونیکی و مسائلی از این دست که مستلزم تمهید امکانات و زیرساخت‌هایی است که در عین روزآمدی، سهولت استفاده از آن برای عموم کاربران و پشتیبانی و ارائه آموزش‌های لازم، بتواند ارتباط الکترونیکی شهروندان و دیگر کنشگران برخط دادرسی نظیر متهم را با جلسات دادگاه به صورت پایدار و ایمن برقرار کند.

۲-۲. به حاشیه رانده شدن دادرسی علنی حضوری

دغدغه مهم‌تری که در این فرض وجود دارد این است که حضور الکترونیکی شهروندان در دادرسی کیفری علنی، به اصل تبدیل شود و حضور فیزیکی شهروندان، امری استثنایی تلقی و بیش از پیش محدود گردد. سهولت و کم‌هزینه بودن این شیوه دادرسی علنی - در مقایسه با تمهید سازوکار حضور فیزیکی شهروندان - احتمال استقبال دادگاه‌ها از این روش را بالا می‌برد و دلیلی بر اهمیت این نگرانی است؛ به‌ویژه این که به‌سادگی امکان ارائه آمار روزافزون را برای دستگاه قضایی فراهم می‌سازد. آماری که هرروزه قوه قضائیه ایران از افزایش چشمگیر تعداد جلسات برخط دادرسی در استان‌های مختلف اعلام می‌دارد و آن را به مثابه شاخصی از موفقیت در عرصه دادرسی تلقی می‌نماید^۱، مؤید این استقبال است.

سؤالی که در اینجا مطرح می‌شود این است که چرا در دادرسی علنی، حضور فیزیکی شهروندان در سالن دادگاه بر حضور الکترونیکی آنان برتری دارد؟ واقعیت آن است که اگرچه ممکن است با استفاده از ظرفیت‌های فناوری، شهروندان بیشتر و حتی دورتری قادر به دیدن و شنیدن جریان رسیدگی باشند و به این ترتیب، دوربین‌ها و میکروفون‌ها ابزار بهتری برای علنی کردن محاکمات محسوب شود، اما نباید دادرسی علنی را به توانایی مخاطبان عمومی دادگاه برای دیدن و شنیدن محدود دانست؛ بلکه برخی اندیشمندان این حوزه، به خوبی، جوهره علنی بودن دادرسی را در قدرت نظارتی می‌دانند که در این مشاهده عمومی نهفته است. بر این اساس، شهروندان را نه «تماشاگر» صرف، بلکه باید «شرکت‌کنندگان» در دادرسی علنی محسوب نمود. تفاوت این دو، در قدرت نظارت آنان است که فراتر از دیدن و شنیدن جریان محاکمه است. پروفیسور سیمونسون در این زمینه به امکان واکنش شهروندان از طریق برخی نشانه‌های کلامی و غیرکلامی نظیر حالات چهره، خنده و غرولند اشاره می‌کند که ممکن است توسط سایر شرکت‌کنندگان در دادرسی درک شود (Simonson, 2014, p. 2182). این توانایی، قدرتی است که از حضور فیزیکی آنان در دادگاه سرچشمه می‌گیرد. در واقع، حضور شهروندان در سالن دادگاه در مقایسه با حضور الکترونیکی آنان، به‌نحو عمیق‌تری حس تحت نظارت قرارگرفتن را برای مقامات دادگاه به همراه دارد. برخی پژوهشگران نیز هم‌سو با این نظر نوشته‌اند: «با حضور فیزیکی افراد در دادگاه، نوعی فشار عمومی و ملموس بر مقامات دادگاه وارد است تا به‌نوعی از خودرأیی آن‌ها جلوگیری شود. به همین نحو، این فشار عمومی ناشی از حضور

۱. اگرچه با حضور الکترونیکی شهروندان در جلسه علنی، چالش غلبه یافتن دادرسی کتبی و عدم تفاوت شهروندان به ماهیت و جزئیات پرونده کماکان به قوت خود باقی است؛ مگر آنکه به شرحی که گفته شد، تمهیداتی جهت دسترسی عمومی به اسناد و مدارک مرتبط با پرونده و به تعبیری علنی بودن درونی محاکمه نیز در نظر گرفته شود.

۲. معاون فناوری اطلاعات و برنامه‌ریزی دادگستری استان تهران، ضمن اعلام برگزاری ۳۵ دادگاه علنی برخط با ۶۰ هزار مخاطب گفت: «برگزاری دادگاه علنی برخط مصداق ایجاد نظارت همگانی بر دادرسی عادلانه در نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران و نمادی از شفافیت در عرصه قضایی کشور است» (The Judiciary News Unit, 2023).

فیزیکی که در حضور اینترنتی کمتر است، بر شهود و طرفین دعوی نیز وارد است و تا حدی آنان را از خطا و دروغ دور نگه می‌دارد» (Izadi Fard et al., 2022, p. 469). بنابراین، با پذیرش این مهم که آنچه از دادرسی علنی مقصود است، نظارت عمومی بر عملکرد دادگاه از حیث رعایت تشریفات دادرسی و حقوق قانونی طرفین جرم است و با توجه به این که دادرسی الکترونیکی تا حد بسیاری قادر به انعکاس نشانه‌های کلامی و غیرکلامی مخاطبان به حاضران در دادگاه نیست، باید پذیرفت که حضور فیزیکی شهروندان در جلسه علنی بر حضور الکترونیکی آنان برتری دارد و نباید سهل‌الوصول بودن جلسات علنی الکترونیکی سبب شود حضور فیزیکی شهروندان در جلسات رسیدگی کیفری، در رویه قضایی به حاشیه رانده شود و محدودتر از قبل گردد.

با توجه به عدم استقبال قانون‌گذار ایران از دادرسی علنی و عدم تمایل قوه قضائیه - اعم از مدیران عالی قوه، سرپرستان مجتمع‌ها و دادرسان - به حضور شهروندان در محاکم کیفری - که پیش‌تر به آن پرداخته شد - آنچه اکنون در رویه جاری دادگاه‌ها مشاهده می‌شود، جایگزین شدن دادرسی علنی حضوری با دادرسی علنی برخط یا الکترونیکی است. مؤید این برداشت، آیین‌نامه نحوه استفاده از سامانه‌های رایانه‌ای یا مخابراتی مصوب سال ۱۳۹۵ است که نشان می‌دهد دیدگاه مسئولان قضایی کشور در این زمینه، «جایگزینی» و نه «تکمیلی» است. ماده ۴ آیین‌نامه مزبور اشعار می‌دارد: «در صورت ایجاد و فراهم بودن امکانات لازم، اقدامات الکترونیکی موضوع این آیین‌نامه با شرایط مقرر در سامانه رایانه‌ای و سامانه مخابراتی، جایگزین اقدامات غیرالکترونیکی خواهد شد. اقدامات موازی در فضای غیرالکترونیکی ممنوع است.» براساس این ماده، با فراهم شدن بستر دادرسی علنی برخط، حضور آزادانه شهروندان در محاکم، که جوهره دادرسی علنی است، ممنوع است. شکی نیست چنین برداشتی نه تنها خلاف ماهیت دادرسی علنی است، بلکه مخالف با اصل ۱۶۵ قانون اساسی^۱ نیز می‌باشد. بنابراین باید حضور فیزیکی شهروندان در پرتو حاکمیت اصل دادرسی علنی، مبنا قرار گیرد و از ظرفیت‌های الکترونیکی فقط به‌عنوان مکمل و در کنار دادرسی علنی حضوری بهره گرفته شود.

۲-۳. خطر نقض حریم خصوصی طرفین جرم

امکان انتشار جریان دادرسی به‌عنوان یکی از مؤلفه‌های اصلی دادرسی علنی پذیرفته شده است (Rasteh et al., 2023, pp. 230-233). با این حال، دسترسی آسان و کنترل‌نشده به دادرسی‌های الکترونیکی، چالش‌های نوظهوری را به‌دنبال دارد که پیش‌تر دادرسی علنی با آن مواجه نبود. پژوهشگران بر این باورند که فناوری‌های نوین، ماهیت گزارش‌دهی از فرایند رسیدگی در دادگاه را تغییر داده است (Puddsiter & Small, 2019, pp. 209-211). آن‌ها استدلال می‌کنند که رسانه‌ها دیگر نیازی به یادداشت‌برداری در دادگاه ندارند؛ زیرا می‌توانند اطلاعات را در لحظه از دادگاه به خارج منتشر کنند. به‌طور مشابه، عموم مردم - چه در دادگاه حضور بیابند و چه به‌صورت الکترونیکی در دادرسی علنی شرکت کنند - نیز برای انتشار روند دادگاه کافی است که به اینترنت دسترسی داشته باشند. راه‌های ارتباطی جدید مانند پخش زنده در شبکه‌های توییتر و اینستاگرام سبب شده است که افراد به‌آسودگی و در لحظه امکان گزارش‌دهی از فرایند دادگاه را داشته باشند. در مقایسه با قالب‌های سنتی رسانه، که در آن تبدیل اطلاعات به خبر قابل انتشار مستلزم سپری‌شدن مراحل از قبیل بازبینی و نظارت مدیران مسئول و سردبیران است، ظرفیت‌های نوین ارتباط برخط افراد با یکدیگر، سبب می‌شود انتشار اطلاعات از دادگاه بدون بررسی دقیق‌تر و توسط افراد فاقد آموزش در زمینه‌های هنجارهای مطبوعاتی، صورت گیرد؛ از این‌رو، داده‌های حساس نظیر هویت متهم، بزه‌دیده و شهود، تصاویر و مشخصات آنان و حتی اظهارات حاوی اطلاعات خصوصی آنان، ممکن است به‌سرعت از طریق رسانه‌های اجتماعی گزارش شوند. به این ترتیب، اگرچه دادرسی الکترونیکی و امکان مشارکت عمومی در جلسه رسیدگی در بستر فناوری‌های ارتباط از راه دور، می‌تواند دستیابی متهم به حق بر علنی بودن دادرسی را تسهیل کند اما

۱. این اصل مقرر می‌دارد: «محاکمات، علنی انجام می‌شود و حضور افراد بلامانع است...». ممکن است گفته شود این اصل تصریح بر لزوم حضور فیزیکی افراد ندارد. در پاسخ به این ایراد، باید گفت حضور، ظهور در حضور فیزیکی دارد.

احتمال نقض حریم خصوصی وی از طریق افشای هویت او و اتهام منتسب شده به وی را شدت می‌بخشد؛ امری که با توجه به عدم اثبات ارتکاب جرم توسط او تا پیش از صدور حکم ممکن است نقض فرض برائت نیز محسوب گردد.

این دغدغه، پیش‌تر در مورد دادرسی غیرالکترونیکی نیز قانون‌گذار ایران را بر آن داشته بود تا در سال ۱۳۹۲ انتشار جریان رسیدگی دادگاه را با محدودیت جدی مواجه نماید؛ به‌صراحت تبصره ۱ ماده ۳۵۳ ق.آ.د.ک. هرگونه ضبط صوت، تصویر و ویدئو از سوی افراد ممنوع است و فقط افراد مأذون و تحت نظارت دادگاه این امکان را خواهند داشت. انتشار گزارش تهیه‌شده از جلسه علنی - که با لحاظ تبصره مزبور فقط می‌تواند به‌صورت کتبی باشد - نیز به‌موجب ماده ۳۵۳ ق.آ.د.ک. فقط در صورتی مجاز است که متضمن بیان مشخصات شاکی و متهم و هویت فردی یا موقعیت اداری و اجتماعی آنان نباشد^۱. اخیراً با توجه به ترویج دادرسی الکترونیکی در محاکم ایران، مقررهای مشابه تبصره مزبور در خصوص رسیدگی‌های برخی در دستورالعمل نحوه تحقیق و رسیدگی با استفاده از سامانه‌های ارتباط الکترونیک مصوب سال ۱۳۹۹ تصویب شود. ماده ۱۹ این دستورالعمل، که در مقایسه با تبصره ماده ۳۵۳ ق.آ.د.ک. حکم یا نکته جدیدی را در بر ندارد، مقرر داشته است: «هرگونه عکس برداری یا تصویربرداری یا ضبط صدا از جلسه ممنوع است؛ مگر در مواردی که به‌موجب مقررات یا تشخیص مرجع قضایی که در این صورت فقط توسط مرجع قضایی انجام می‌شود»^۲.

بنابراین، علی‌القاعده شهروندان عادی که با استفاده از ظرفیت دادرسی علنی در دادگاه حضور می‌یابند، قانوناً جز با دادرسی امکان دیگری برای ثبت جریان محاکمه در اختیار ندارند. کنترل این موضوع در فرضی که شهروندان در جلسه رسیدگی دادگاه کیفری، حضور فیزیکی بیابند، تا حد بسیاری ممکن است. به‌این‌منظور، تدابیری همچون پیش‌بینی الزامات رفتاری رسانه‌های گروهی در دادگاه، محدودسازی ورود تلفن و دوربین به جلسه دادگاه و یا برقراری برخی محدودیت‌ها در شیوه گزارش تصویری از دادرسی، نه‌تنها در رویه دادگاه‌های کیفری ایران بلکه در رویه برخی نهادهای قضایی حقوق بشری نیز وجود دارد (Rasteh et al., 2023, pp. 232-233). اما در فرض حضور الکترونیکی شهروندان در جلسه علنی، دو چالش جدی وجود خواهد داشت: نخست آنکه هر فرد می‌تواند به‌سادگی با ضبط صفحه نمایشگر خود، محتوای صوتی یا تصویری جلسه رسیدگی کیفری را، که ممکن است مشتمل بر هویت و اطلاعات خصوصی افراد باشد، ذخیره کرده^۳ و انتشار دهد. دوم آنکه برخلاف امکان محدودسازی ورود دوربین یا تلفن همراه به دادگستری و منع حاضران در دادگاه از ضبط جلسه، اطمینان از این‌که شرکت‌کنندگان معجزی از سخت‌افزار یا نرم‌افزاری برای ضبط صوتی یا تصویری جلسه رسیدگی استفاده نکنند، تقریباً غیر ممکن است.

در این راستا، تبصره ماده ۱۹ «دستورالعمل نحوه تحقیق و رسیدگی با استفاده از سامانه‌های ارتباط الکترونیک» نیز درخور توجه است. این تبصره مرکز آمار و فناوری اطلاعات قوه قضائیه را مکلف نموده است تا ترتیبی اتخاذ نماید که امکان تشخیص ضبط حین جلسه و منبع ضبط در صورت انتشار را فراهم سازد. ضمانت اجرای آن را نیز قطع ارتباط شرکت‌کنندگانی که در حال ضبط تصویر یا صوت باشند و اخراج آنان از جلسه قرار داده است. به‌رغم این تأکید، واقعیت آن است که با توجه به پیشرفت روزافزون فناوری و در دسترس بودن انواع امکانات فنی و

۱. اگرچه به‌موجب تبصره ۲ همان ماده، انتشار جریان رسیدگی و گزارش پرونده در محاکمات علنی که متضمن بیان مشخصات شاکی و متهم است، در صورتی که به‌علی از قبیل خدشه‌دار شدن وجدان جمعی و یا حفظ نظم عمومی جامعه، ضرورت یابد، به درخواست دادستان کل کشور و موافقت رئیس قوه قضائیه امکان‌پذیر است.

۲. در اغلب کشورها، ممنوعیت‌های مشابهی برای ضبط و انتشار جلسات دادرسی الکترونیکی پیش‌بینی شده است. باین‌حال، نقض مکرر این ممنوعیت‌ها در رسانه‌های اجتماعی توسط شهروندان، نشان‌دهنده درک عمومی محدود در این زمینه است؛ تاجایی که دادستان کل انگلستان و لیز، مایکل الیس (Michael Ellis)، را بر آن داشت تا در سال ۲۰۲۱، کمیته‌ای را تحت‌عنوان «قبل از اینکه پست کنی، به آن فکر کن» (#ThinkBeforeYouPost) برای آگاسازی عمومی و هشدار در این زمینه راه‌اندازی کند (New Law Journal, 2021). نگرانی از نقض این ممنوعیت، در مورد کسانی که با محدودیت‌های قانونی و حریم خصوصی آشنا نیستند یا در مورد عواقب قانونی این رفتار بی‌پروا هستند، شدت می‌گیرد. باین‌حال، حتی در خبرگزاری‌های حرفه‌ای نیز ممکن است آگاهی و آموزش کافی در این خصوص وجود نداشته باشد. برای نمونه، در سال ۲۰۲۱، بی‌بی‌سی (BBC) به‌دلیل ضبط و انتشار شش ثانیه از یک جلسه دادرسی الکترونیکی، ۲۸ هزار پوند جریمه شد (BBC News, 2021).

۳. ضبط صفحه نمایش (Screen Recording / Capturing) و بازنشر آن چالشی مهم در صنعت ویدئو است که هنوز حل‌نشده باقی مانده است. تمام ارائه‌دهندگان محتوای ویدئویی؛ از جمله Netflix، Disney+ و Hulu، به‌رغم آنکه از راهبردهایی برای مقابله با ضبط صفحه نمایش یا کاهش کیفیت فایل ضبط‌شده استفاده می‌کنند، هنوز نتوانسته‌اند به‌طور کامل از آن جلوگیری کنند.

نرم‌افزارهای متنوع^۱، نمی‌توان از ضبط غیرمجاز جلسات رسیدگی آنلاین به‌طور کامل جلوگیری کرد؛ اگرچه برخی راه‌کارهای فنی وجود دارد که می‌تواند از ضبط صفحه نمایش جلوگیری کند^۲. با این حال، هیچ‌یک از آن‌ها بدون خطا نیستند و همواره راه‌هایی برای خروج از این محدودیت‌ها وجود داشته است. ساده‌ترین راه آن، استفاده از دوربین یا تلفن همراه مجزا است که صفحه نمایش را تصویربرداری کند. برخلاف تکنیک‌های پیچیده حفاظت از داده‌ها^۳، که تقریباً همه آن‌ها راه‌گریز دارند، ضبط صوت یا تصویر جلسه رسیدگی الکترونیکی با دوربین اختصاصی، در عین سادگی، با هیچ روشی کنترل‌شدنی نیست؛ بنابراین از نظر فنی، امکان ممنوعیت کامل ضبط صفحه نمایش وجود ندارد و فقط ممکن است بتوان آن را برای برخی افراد، که مهارت فنی کمتری دارند، دشوار ساخت.

با وجود تأکید دستورالعمل مزبور، شناسایی منبع ضبط جلسه نیز در بسیاری از موارد ممکن نیست. حتی در صورت امکان شناسایی نیز، باید توجه داشت که نقض حریم خصوصی و افشای هویت و اطلاعات شخصی کنشگران دادرسی کیفری - به‌ویژه متهم - گاه جبران‌ناپذیر است. بنابراین، اگرچه ضبط صوتی یا تصویری جریان دادرسی با استناد به تبصره ۱ ماده ۳۵۳ ق.آ.د.ک. و دستورالعمل مزبور ممنوع است، اما سهولت ضبط و انتشار جریان رسیدگی و حتی هویت و اطلاعات خصوصی افراد از یک‌سو و بعیدبودن جلوگیری کامل از ضبط رسیدگی علنی الکترونیکی از سوی دیگر، سبب می‌شود احتمال نقض حریم خصوصی افراد مرتبط با پرونده کیفری، به‌عنوان چالشی جدی پیش روی دادرسی علنی الکترونیکی مطرح باشد.

۲-۴. تهدید امنیت رسیدگی الکترونیکی به تبع تسهیل دسترسی عمومی

پتانسیل دادرسی الکترونیکی برای افزایش دسترسی به عدالت، نافی چالش‌ها و مخاطرات آن نیست؛ دسترسی عمومی به جلسات رسیدگی کیفری از طریق ویدئوکنفرانس، علاوه بر خطر نشت داده‌ها و اطلاعات خصوصی، تهدیدهای امنیتی را نیز به‌همراه دارد. هر روش و پلتفرمی که برای پیوستن اعضای عمومی به جلسه دادرسی الکترونیکی استفاده شود، تأمین نظم و امنیت دادرسی مسئله‌ای کاملاً حیاتی در آن است (The California Commission on Access to Justice, 2022). اشتراک‌گذاری لینک دسترسی به جلسه برخط دادگاه کیفری برای عموم، ممکن است با مسائلی مانند پدیده «ترولینگ»^۴ و «زوم‌بمبینگ»^۵ مواجه شود. اشتراک‌گذاری عمومی لینک دسترسی و البته ناشناختگی و پنهان‌بودن هویت کاربران، سبب می‌شود برخی افراد با ورود به جلسه و گفتن یا نشان‌دادن چیزهایی که ماهیت ناخوشایند، زنده یا نژادپرستانه دارند، جلسه را برهم بزنند. سپس نظم جلسه به‌خطر افتاده و معمولاً به دست میزبان بسته می‌شود. به‌همین دلیل، برای پرهیز از اختلال در نظم و امنیت دادرسی، دسترسی عمومی به جلسات علنی الکترونیکی باید با احراز هویت همراه باشد. برای نمونه می‌توان ورود را منوط به درج کد ملی و رمز

۱. نرم‌افزارهای متعددی برای ضبط صفحه‌نمایش (اعم از ویندوز، مک، لینوکس، اندروید، iOS و...) وجود دارد؛ برخی از متداول‌ترین آن‌ها عبارت‌اند از:

Camtasia, Screencastify, OBS Studio, Apowersoft Unlimited, ScreenFlow, Loom, Movavi Screen Recorder Studio.

۲. یکی از راهکارهای اصلی حفاظت از داده‌ها، Multi-DRM است؛ در این روش، FairPlay، PlayReady و Widevine به‌گونه‌ای پیکربندی می‌شود که دستگاه و پلتفرم به‌طور خودکار از ابزارهای ضبط صفحه نمایش جلوگیری کند؛ مشروط به این‌که سیستم‌عامل از DRM سخت‌افزاری پشتیبانی کند. این روش در بسیاری از سیستم‌عامل‌ها نظیر Windows Edge، macOS Safari، iOS، iPadOS و iMacOS موفقیت‌آمیز است؛ اما در برخی سیستم‌عامل‌های محبوب، که از DRM سخت‌افزاری پشتیبانی نمی‌کنند، نظیر مرورگر Chrome جوابگو نیست؛ بنابراین، برخی ارائه‌دهندگان محتوا نظیر اسکای‌روم در ایران، برای محدودسازی ضبط صفحه نمایش، محتوای خود را تنها در سیستم‌هایی ارائه می‌کنند که این پشتیبانی در آن‌ها وجود دارد و برای مثال، کاربران را ناگزیر به استفاده از مرورگری غیر از کروم می‌کنند. راهکار دیگر این است که کاربران برای شرکت در ارتباط ویدئویی مجبور به نصب یک برنامه نظیر HTML5 Electron باشند که با استفاده از روش setContentProtection از ضبط صفحه نمایش جلوگیری می‌کند. برای اطلاعات بیشتر در این زمینه، ر.ک. مقاله آموزشی کمپانی THEO: (THEO Technologies, 2023).

3. Protect Content Methods

4. Trolling

۵. اصطلاح «Zoombombing» از برنامه کنفرانس تلفنی «زوم» مشتق شده است؛ اگرچه این اصطلاح برای اشاره به حوادث مشابه در سایر سیستم‌عامل‌های کنفرانس تلفنی مانند WebEx یا Skype نیز استفاده می‌شود. افزایش استفاده از زوم در طول پاندمی کووید-۱۹ به‌عنوان جایگزینی برای جلسات چهره‌به‌چهره، منجر شد این بستر در معرض تهدید و حمله گسترده هکرها و تروئل‌های اینترنتی قرار گیرد. به‌دنبال این تهدیدها، بسیاری از سازمان‌های دولتی استفاده از زوم را ممنوع کردند. اگرچه به مرور، ظرفیت‌های زوم و پلتفرم‌های مشابه، برای مقابله با این‌گونه تهدیدات به‌روزرسانی شده است.

یک‌بار مصرفی دانست که به خط تلفن همراه ثبت شده به نام فرد ارسال می‌گردد. راهکار دیگر می‌تواند دسترسی سطح‌بندی شده و محدودیت شرکت‌کنندگان عمومی برای ارسال هرگونه صوت و تصویر در جلسه رسیدگی کیفی باشد. برای پرهیز از چالش‌هایی نظیر زوم‌بمینگ، اشتراک‌گذاری صفحه نمایش فقط باید در اختیار دادگاه باشد و حتی در صورت حضور الکترونیکی برخی از کنشگران اصلی پرونده نیز چنین دسترسی برای آنان تعریف نشود.^۱ در مورد شرکت‌کنندگان عمومی، در مقایسه با کنشگران اصلی، دسترسی محدودتری در بستر الکترونیکی جلسه تعریف می‌شود و آنان امکان پخش صدا و تصویر خود و اشتراک‌گذاری صفحه را ندارند. حتی در برخی موارد، امکان درج نظر یا پیام متنی هم برای کاربران عمومی محدود می‌شود.

۳. چالش‌های ناظر بر حضور فیزیکی متهم و حضور الکترونیکی شهروندان

اگرچه با حضور الکترونیکی متهم در دادرسی، -تحت شرایطی- ماهیت علنی جلسات رسیدگی خدشه‌دار نمی‌شود اما آنچه در واقع به‌عنوان یکی از مهم‌ترین مؤلفه‌های نظام دادرسی علنی شناخته می‌شود، حضور فیزیکی متهم در جلسه دادگاه است؛ از این رو، فرض آخری که در تقارن دادرسی الکترونیکی و رسیدگی علنی در دادگاه کیفی در این مقاله بررسی می‌گردد، حالتی است که متهم در بازداشت به‌سر نمی‌برد و به‌همین دلیل، قادر است به‌صورت فیزیکی در دادرسی حضور یابد؛ اما شهروندان به‌صورت الکترونیکی در جلسه دادرسی علنی شرکت نموده‌اند. در چنین حالتی، به‌واسطه حضور فیزیکی متهم، دسترسی وی به حقوق قانونی خود، مشابه وضعیتی است که در دادرسی سنتی و حضوری دارد. تنها تفاوت آن در این است که حق بر علنی بودن دادرسی در قالب حضور الکترونیکی شهروندان به وی ارائه شده است. اهمیت این موضوع تا جایی است که حتی در مواردی که با تجویز قانون و به‌طور استثنائی، امکان محدودکردن حق دادرسی علنی و ممانعت از حضور شهروندان وجود دارد، متهم حق حضور در جلسه دادگاهی را که در حال رسیدگی به اتهام اوست دارد.^۲ بر همین اساس، در اغلب اسناد معتبر حقوق بشری^۳ نیز حق حضور متهم در جلسه دادرسی، به‌عنوان عنصری مهم و انکارنشده در زمینه ارائه دفاعی مناسب و مؤثر، به‌صراحت یا به‌طور تلویحی به‌رسمیت شناخته شده است. در نظام حقوقی ایران، با نگاهی به مواد ۳۴۲ و ۳۴۵ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب سال ۱۳۹۲، می‌توان اصل حضور فیزیکی متهم در دادگاه را شناسایی کرد. به‌موجب ماده ۳۴۲ این قانون، که مربوط به رسیدگی‌های دادگاه کیفری دو است، «در غیر موارد مذکور در مواد ۳۴۰ و ۳۴۱ این قانون، دادگاه با تعیین وقت رسیدگی و اعلام آن به شاکی یا مدعی خصوصی، متهم، وکیل یا وکلای آنان، دادستان و سایر اشخاصی که باید در دادگاه حاضر شوند، آنان را برای شرکت در جلسه رسیدگی احضار می‌کند...». همچنین، ماده ۳۴۵ قانون یادشده مقرر می‌دارد: «هرگاه متهم بدون عذر موجه حاضر نشود و دادگاه حضور وی را لازم بداند، علت ضرورت حضور در احضاریه ذکر می‌گردد و با قید این‌که نتیجه عدم حضور، جلب است، احضار می‌شود. هرگاه متهم بدون عذر موجه حاضر نشود و دادگاه همچنان حضور وی را ضروری بداند، برای روز و ساعت معین جلب می‌شود. چنانچه حضور متهم در دادگاه لازم باشد و موضوع، جنبه حق‌اللهی داشته باشد، بدون حضور وی رسیدگی و رأی مقتضی صادر می‌شود». در خصوص رسیدگی دادگاه کیفری یک نیز ماده ۳۹۱ قانون مزبور مقرر داشته است: «هرگاه دادگاه در جلسه مقدماتی، پرونده را کامل و قابل طرح برای دادرسی تشخیص دهد، بلافاصله دستور تعیین وقت رسیدگی و احضار تمام اشخاصی را که حضورشان ضروری است، صادر می‌کند.»

۱. در صورتی که لازم باشد کنشگران اصلی پرونده، ادله‌ای از قبیل تصویر یک سند یا فیلمی را به اشتراک بگذارند، می‌توانند آن را در اختیار دادگاه قرار داده و این تصاویر از سوی دادگاه به نمایش درآید.

۲. البته نظام حقوق بشر معاصر دریافته است که در راستای جلوگیری از سوءاستفاده متهم از حق بر دادرسی حضوری، حمایت از حقوق بزده‌بیده و همچنین اجتناب از معدوم‌شدن ادله، اقتضای مدت تعقیب و اطلاع بی‌مورد دادرسی، می‌تواند در برخی موارد محاکمه را به‌صورت غیابی برگزار کرد؛ مواردی از قبیل «فراری بودن متهم»، «اخراج متهم از جلسه دادرسی به‌واسطه اختلال در نظم دادگاه» و همچنین «امتناع یا اعراض متهم از حضور در جلسه» (ECtHR, 2020, Paras. 42-45). در نظام کیفری ایران نیز صدور رأی غیابی براساس مواد ۴۰۶ و ۴۰۷ قانون آیین دادرسی کیفری در مواردی پذیرفته شده است.

۳. شق «د» از بند ۳ ماده ۱۴ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی؛ شق «د» از بند ۲ ماده ۷ کنوانسیون آمریکایی حقوق بشر؛ شق «ج» از بند ۱ ماده ۷ منشور آفریقایی حقوق بشر و مردم؛ بند ۱ ماده ۶۳ و شق «د» از بند ۱ ماده ۶۷ اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی.

از آنجاکه این فرض، نقطه مقابل فرض نخست است، چالش‌هایی نظیر موانع دسترسی فیزیکی شهروندان به دادگاه، متناسب نبودن فضای دادگاه کیفری برای شهروندان از حیث رؤیت و استماع متهمی که به صورت الکترونیکی در جلسه حضور یافته است و به ویژه احساس ترس و ناآرامی و نابرابری برای متهم وجود ندارد؛ اگرچه غلبه داشتن دادرسی کتبی و عدم التفات شهروندان به ماهیت و جزئیات پرونده کماکان به قوت خود باقی است؛ مگر آنکه به شرحی که گفته شد، تمهیداتی برای دسترسی عمومی به اسناد و مدارک مرتبط با پرونده و به تعبیری علنی بودن درونی محاکمه نیز در نظر گرفته شود. از سوی دیگر، این فرض به واسطه حضور الکترونیکی شهروندان در جلسه، چالش‌هایی را به همراه دارد که پیش‌تر در خصوص خطر نشت داده‌ها و اطلاعات خصوصی یا اخلال در نظم و امنیت دادرسی بررسی گردید. ضمن این‌که خطر جایگزین شدن دادرسی علنی حضوری با دادرسی علنی برخط در رویه جاری محاکم کیفری نیز کماکان مطرح است.

در خصوص حضور فیزیکی متهم در جلسات دادرسی، توجه به چند نکته زیر ضروری است:

۱. اعمال حق بر حضور فیزیکی در دادگاه، مستلزم دعوت به حضور از متهم یا اطلاع وی از زمان برگزاری جلسه دادرسی و امکان حضور او در محل تشکیل جلسه است؛ به طوری که باید از وقت کافی برای آماده‌سازی مستندات و دفاعیات خود و حضور در جلسه دادگاه برخوردار باشد (ECtHR, 2018B, Para. 65). در این رابطه، کمیته حقوق بشر در قضیه زئیر سابق، به دلیل این‌که مقامات قضایی ملی احضاریه را فقط سه روز قبل از آغاز جلسه دادرسی برای متهم ارسال کرده بودند و سبب شدند که او نتواند از حق دفاع خود استفاده کند، نقض حق حضور در دادگاه را احراز کرد و شقوق «الف»، «ب»، «د» و «ه» از بند ۳ ماده ۱۴ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی را دچار خدشه دانست (HRC, 1983, Para. 14).

۲. بر پایه اصول و قواعد حاکم بر وکالت در دادگاه‌ها، حضور شخص متهم در جلسه دادرسی ضرورت ندارد و -جز موارد استثنایی- صرف حضور وکیل وی کفایت می‌کند؛ زیرا در این صورت از یک سو، وصف منصفانه بودن دادرسی تقویت می‌شود و از سوی دیگر، از طریق حضور وکیل در یک جلسه دادرسی علنی، می‌توان امکان دفاع مؤثر را به متهم داد و اعتماد عمومی را به نظام عدالت کیفری ارتقا بخشید^۱. به طریق اولی، زمانی که متهم در دادگاه حضور داشته باشد اما به دلایلی قادر به دفاع مؤثر از خود نباشد، حضور وکیل وی می‌تواند دادرسی را واجد وصف دادرسی حضوری نماید. در این رابطه، دادگاه اروپایی حقوق بشر در قضیه استنفورد علیه انگلستان که در آن، متهم به دلیل کم‌شنوایی نتوانسته بود برخی از ادله و مستندات ارائه شده در دادگاه را بشنود، اعلام نمود با توجه به این واقعیت که وکیل وی می‌توانست همه موارد گفته شده در دادگاه را بشنود و قادر بود هر لحظه نکات لازم را به موکل خود انتقال دهد، نقض بند ۱ ماده ۶ کنوانسیون صورت نپذیرفته است (ECtHR, 1994, Paras. 30-32).

۳. اصل تساوی سلاح‌ها ایجاب می‌کند که اگر شاکی یا دادستان حق حضور در مرحله تجدیدنظر را داشته باشند، متهم نیز باید از همان مزیت بهره‌مند شود. در این باره، کمیته حقوق بشر به‌رغم این‌که در موضع اولیه خود، رسیدگی در مرحله تجدیدنظر را از شمول شرط حضوری بودن دادرسی، خارج دانسته بود (HRC, 1989A, Para. 6.4)؛ اما در قضیه دیگری، موضع قبلی خود را اصلاح نمود و خاطر نشان کرد که در مرحله تجدیدنظر، باید بین موضوعات ماهوی و مسائل شکلی قائل به تفکیک شد و شرایط و ویژگی‌های هر پرونده را به صورت موردی در نظر گرفت (HRC, 1992, Para. 7.3). تغییر رویکرد کمیته یادشده به این دلیل بود که این کمیته دریافت که ممکن است رسیدگی در مرحله تجدیدنظر، نسبت به یک اتهام کیفری، از نظر ماهوی تعیین‌کننده باشد و حضور متهم ضرورت یابد. بر این اساس، اگر دادگاه تجدیدنظر با بررسی تمام شواهد و مدارک و ارزیابی تناسب جرم ارتكابی و مجازات تعیین شده، به ماهیت دعوی ورود کند، حضور متهم در جلسه دادرسی ضروری خواهد بود. دادگاه اروپایی حقوق بشر نیز چنین رویکردی برگزیده است (ECtHR, 2010, Paras. 26-36). در حقوق ایران نیز مطابق ماده ۴۵۰

۱. کمیته حقوق بشر در این خصوص یادآور شد: «زمانی که متهم در دادگاه حضور نداشته باشد و وکیل وی نیز از سوی قاضی و به‌طور غیرموجه از انجام تعهداتش در دفاع از موکل خود منع گردد، شق «د» از بند ۱ و ۳ ماده ۱۴ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی نقض شده است» (HRC, 1989B, Para. 10.3). چنین موضوعی مورد تأکید کمیسیون بین‌المللی حقوق بشر نیز قرار گرفته است (IACHR, 1983).

ق.آ.د.ک.، در دادگاه تجدیدنظر استان دادرسی در جرایم مقرر در بند (ث) این ماده که ناظر بر جرایم مهم دارای مجازات سنگین‌تری است، به‌صورت مطلق و در سایر جرایم در صورت اقتضا، با حضور متهم برگزار خواهد شد.

در پایان این پژوهش، نباید از یاد برد که برگزاری علنی محاکمات - حتی در بستر فناوری‌های نوین - می‌تواند همانند هر اصلی، دارای استثنائات از پیش تعیین‌شده و محدودیت‌های قانونی نیز باشد. بر همین اساس، زمانی که در یک موضوع خاص، علنی بودن دادرسی اجرای صحیح عدالت را تضمین نکند و اطمینان از منصفانه بودن دادرسی مستلزم برگزاری غیر علنی آن باشد، اصرار بر علنی بودن، غیر قابل توجیه خواهد بود.^۱ با این حال، اگر ضرورت‌هایی نظیر حفظ امنیت شاهد یا جلوگیری از افشای محتوای شهادت اقتضا کند، فقط غیر علنی شدن آن بخش از دادرسی، می‌تواند توجیه‌پذیر باشد. در این صورت تدابیری همچون پیش‌بینی پیوند (لینک) خصوصی برای استماع برخی اظهارات، قطع موقت ویدئو در عین تداوم پخش صدا و عدم اشتراک‌گذاری صفحه از طریق نمایشگرهای موجود در سالن دادگاه می‌تواند مؤثر باشد (The California Commission on Access to Justice, 2022, p. 15). آنچه در اینجا اهمیت دارد آن است که دادگاه باید به حداقل اقدامات محدودکننده اکتفا کند و تنها بخش‌های خاصی از جلسه رسیدگی را می‌تواند خارج از فضای نظارت عمومی برگزار نماید (NCSC, 2020, p. 3). بنابراین دادگاه نمی‌تواند برای مثال به منظور حفاظت از یک شاهد یا موضوع شهادت، کل جلسه رسیدگی را از دید عموم مسدود سازد. به این ترتیب، محدود کردن دسترسی به جای محروم کردن عموم، با رعایت اصل ضرورت و تناسب، می‌تواند توجیه‌پذیر باشد.

نتیجه‌گیری

پیشرفت روزافزون فناوری و ضرورت انطباق نظام‌های قضایی با اقتضائات روز زندگی بشری و حتی پاسخ‌گویی به بحران‌هایی مانند همه‌گیری ویروس کرونا سبب شده است تا دادرسی کیفری که از دیرباز به‌عنوان یک آیین جمعی، بر تعامل چهره‌به‌چهره کنشگران در محل تشکیل جلسه رسیدگی مبتنی بوده است، اکنون، در بستر فناوری‌های نوین و با ارتباط مجازی کنشگران با یکدیگر محقق شود. از سوی دیگر، اگرچه علنی بودن دادرسی در مفهوم حقیقی خود، به معنای برداشتن گام‌هایی است که به‌موجب آن، عموم مردم قادر باشند با حضور فیزیکی در دادگاه‌ها، بر فرایند دادرسی نظارت کنند، اما ظرفیت محدود دادگاه‌های کیفری برای حضور شهروندان و عدم تمایل بسیاری از شهروندان به شرکت در دادگاه به دلایلی همچون داشتن مشغله یا دور بودن از محل برگزاری دادرسی، سبب شده است برگزاری جلسات دادرسی علنی در بستر فناوری‌های ارتباط از راه دور، به یکی از مهم‌ترین راه‌های دستیابی خیل عظیمی از مردم به اطلاعات دادرسی و نظارت آن‌ها بر عملکرد دستگاه قضایی بدل شود. بر این اساس، مفهوم علنی بودن دادرسی نیز تحت‌تأثیر فناوری‌های نوین، از چهارچوب سنتی خود عبور کرده و معنای وسیع‌تری یافته است. به این ترتیب، الکترونیکی شدن جلسات رسیدگی علنی، امکان حضور کنشگران دادرسی کیفری - اعم از طرفین جرم، وکلای آنان، شاهد و مطلعان، نماینده دادستان و عموم شهروندان - را صرف‌نظر از بُعد مکانی آنان و فاصله فیزیکی شان با دادگاه فراهم می‌سازد؛ بنابراین، قادر است بر مشکلاتی نظیر بُعد مسافت و صرف هزینه و زمان برای حضور فیزیکی در دادگاه یا محدودیت در فضای دادگاه‌ها برای مشارکت عمومی فائق آید و مزایای درخور توجهی از جمله تسهیل دسترسی عمومی به دادگاه‌ها، تحقق عدالت علنی و افزایش شفافیت قضایی داشته باشد، اما هم‌زمان چالش‌های جدیدی را به‌همراه دارد؛ عدم تناسب فضای محیطی دادگاه‌های کیفری با وضعیت تقارن دادرسی علنی و الکترونیکی، تشدید احساسات طردشدگی متهم و نابرابری در مقابل دادگاه با جدا شدن وی از محل تشکیل جلسه و عدم دسترسی فیزیکی به مقام قضایی یا وکیل خود، تعریف محدودیت‌های جدید برای دسترسی عمومی به جلسات دادگاه همچون محدودیت در تعداد شرکت‌کنندگان در هر جلسه، مشکلات فنی، عدم مهارت کار با سامانه‌های الکترونیکی و نظایر آن، خطر نقض حریم خصوصی افراد مرتبط با پرونده کیفری در اثر سهولت ضبط و انتشار جریان

۱. برای مطالعه بیشتر در خصوص استثنائات و محدودیت‌های قانونی دادرسی علنی (See: Rasteh et al., 2022, pp. 195-222).

۲. ماده ۱۸ دستورالعمل نحوه تحقیق و رسیدگی با استفاده از سامانه‌های ارتباط الکترونیک مصوب سال ۱۳۹۹ رئیس قوه قضائیه و تبصره آن نیز در صورت وجود خطر جانی یا حیثیتی برای شاهد، مطلع و بزه‌دیده، تحقیق الکترونیکی از آنان را با امکان قطع تصویر یا صدای آنان تجویز نموده است. اگرچه این ماده، اختصاص به دادرسی علنی ندارد لیکن می‌توان گفت چنانچه ضرورت حفاظت از شاهد یا بزه‌دیده اقتضا کند، به طریق اولی دسترسی به بخش‌هایی از تصویر یا صوت و تصویر برای عموم نیز می‌تواند موقتاً قطع گردد.

رسیدگی و حتی هویت و اطلاعات خصوصی افراد از یک‌سو و بعیدبودن جلوگیری کامل از ضبط رسیدگی علنی الکترونیکی از سوی دیگر، تهدید امنیت دادرسی بر اثر اشتراک‌گذاری لینک دسترسی به جلسه برخط دادگاه کیفری برای عموم و مهم‌تر از همه، تمرکز قانون‌گذار، مدیران قضایی و دادرسان بر حضور الکترونیکی شهروندان در دادرسی کیفری علنی و به‌حاشیه رانده‌شدن سیاست‌های مبتنی بر تسهیل دسترسی فیزیکی آنان به دادگاه‌ها به‌منظور تحقق حداکثری عدالت علنی، از جمله چالش‌هایی است که در این مقاله مورد بررسی قرار گرفت.

بنابراین اگرچه با بهره‌گیری از ویدئوکنفرانس، ماهیت جلسات رسیدگی علنی تغییر نمی‌کند اما باید توجه داشت که هدف از کاربری آن، تسهیل دسترسی عمومی به چنین جلساتی است. لذا اگر چالش‌های مزبور نادیده انگاشته شود، می‌توان گفت بهره‌گیری از فناوری‌های نوین در برگزاری جلسات علنی، به‌رغم مزایای بسیار، خود می‌تواند ناقض عدالت علنی و لوازم آن باشد. براین اساس، نظام دادرسی کیفری، چه در سطح تقنین و سیاست‌گذاری و چه در سطوح اجرایی، لازم است علاوه بر التزام به موازین کلی دادرسی علنی - نظیر دسترسی عمومی به جلسات دادرسی و شفاهی بودن جریان رسیدگی - با اقتضانات جدید دادرسی الکترونیکی نیز - همچون تجهیز و متناسب‌سازی فضای دادگاه، تمهید زیرساخت‌های فنی روزآمد، استقرار سامانه‌های ایمن و کاربرمحور، اتصال پایدار و مستمر کنشگران برخط دادرسی با دادگاه و پشتیبانی و ارائه آموزش‌های لازم به آنان - سازگار شود. در این صورت می‌توان در عین بهره‌گیری از مزایای انکارناپذیر فناوری‌های نوین در ارتقای دسترسی به عدالت و شفافیت قضایی، بر چالش‌های پیش‌گفته غلبه کرد.

منابع

- ایزدی‌فرد، علی‌اکبر، یاری، الیاس، پاکزاد، مهرداد و طالقان‌غفاری، مهدی (۱۴۰۱). امکان‌سنجی دادرسی علنی در فضای مجازی. پژوهش‌نامه حقوق اسلامی، ۲۳(۳)، ۴۶۱-۴۸۲. <http://doi.org/10.30497/law.2022.242238.3151>
- حاجی‌پور، علی، هاشمی، سیدمحمد و یآوری، اسدالله (۱۳۹۷). مطالعه تطبیقی مفهوم و الزامات علنی‌بودن دادرسی کیفری در حقوق ایران و موازین بین‌المللی. مطالعات حقوق تطبیقی، ۹(۱)، ۸۷-۱۱۹. <http://doi.org/10.22059/jcl.2017.234812.633501>
- راسته، مرتضی، توجهی، عبدالعلی و نعمتی، مژگان (۱۴۰۱ الف). هم‌سنجی مؤلفه‌های دادرسی علنی در نظام بین‌المللی حقوق بشر و نظام دادرسی کیفری ایران. پژوهش‌های حقوق جزا و جرم‌شناسی، ۱۰(۲۰)، ۲۰۹-۲۴۱. <http://doi.org/10.22034/jclc.2022.356181.1738>
- راسته، مرتضی، مؤذن‌زادگان، حسنعلی و دولتخواه پاشاکی، پیمان (۱۴۰۲). رویه قضایی دادگاه اروپایی حقوق بشر ناظر به الزامات و محدودیت‌های دادرسی علنی در محاکم ملی. تحقیقات حقوقی، ۲۶(۱۰۴)، ۳۷-۶۸. <http://doi.org/10.52547/jlr.2023.227753.2244>
- راسته، مرتضی، مؤذن‌زادگان، حسنعلی و دولتخواه پاشاکی، پیمان (۱۴۰۱ ب). مطالعه تطبیقی استثنائات حضور افراد در جلسه دادرسی کیفری، نظام بین‌المللی حقوق بشر و نظام کیفری ایران. مطالعات حقوق کیفری و جرم‌شناسی، ۵۲(۲)، ۱۹۵-۲۲۲. <http://doi.org/10.22059/jqclcs.2023.351996.1801>
- رضوی‌فرد، بهزاد و قربان‌زاده، حسین (۱۳۹۵). حق بر علنی‌بودن دادرسی به‌عنوان یکی از حقوق دفاعی متهم در رویه دادگاه‌های کیفری بین‌المللی. مطالعات حقوق تطبیقی، ۷(۱)، ۱۶۳-۱۷۶. <http://doi.org/10.22059/jcl.2016.58606>
- مالچ نیکل، مارک (۱۳۸۴). بزهدیدگان در معرض قضاوت: آیا اصل عدالت علنی در خدمت بزهدیدگان است؟ در: جرم، بزهدیدگان و عدالت، مقالاتی در مورد اصول و رویه. ترجمه امیر سماواتی پیروز. تهران: انتشارات خلیلیان.
- نیکویی، سمیه (۱۳۸۶). علنی‌بودن دادرسی کیفری به‌عنوان یکی از شاخص‌های دادرسی منصفانه. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشکده علوم انسانی دانشگاه تربیت مدرس.
- واحد خبر قوه قضائیه «مافا» (۱۴۰۲). برگزاری ۳۵ دادگاه علنی برخط با ۶۰ هزار مخاطب در محاکم استان تهران. قابل دسترسی در: <https://mafa.eadl.ir/news/205076> (آخرین مشاهده: ۸ اسفند ۱۴۰۲).
- Anite, C. (2019). *Open Justice: A Closed or Open Reality for Uganda's Media?* Kampala: Freedom of Expression Hub.
- BBC News (2021). BBC Fined £28,000 for Broadcasting High Court Hearing. Available at: <https://www.bbc.com/news/uk-england-55919680> [Last Accessed: 27 February 2024].
- Dadwal, L. (2019). Open Justice and Rule of Law: Indian Scenario. *International Journal of Research and Analytical Reviews*, 6(1), 901-926. <http://doi.org/one/10.1729/Journal.20481>
- ECTHR (2021). Case of Transkop Ad Bitola v. North Macedonia (Application No.48057/12). Available at: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-208887>
- ECTHR (2020). Case of Chong Coronado v. Andorra (Application No.37368/15). Available at: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-203839>

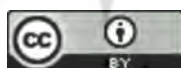
- ECtHR (2018.A). Case of Bozhkov and Others v. Russia (Application No.17071/05). Available at:
<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-182167>
- ECtHR (2018.B). Case of Korchagin v. Russia (Application No.12307/16). Available at:
<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-185313>
- ECtHR (2012). Case of Vasilyev v. Russia (Application No.28370/05). Available at:
<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-108478>
- ECtHR (2010). Case of García Hernández v. Spain (Application No.15256/07). Available at:
<https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-101736>
- ECtHR (1994). Case of Stanford v. The United Kingdom (No.16757/90). Available at:
<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57874>
- HRC (2007). General Comment No.32: Article 14: Right to Equality before Courts and Tribunals and to a Fair Trial, UN.Doc (No.CCPR/C/GC/32). Available at:
<https://www.refworld.org/legal/general/hrc/2007/en/52583>
- HRC (2002). Case of Orejuela v. Colombia (No.848/1999). Available at:
https://www.worldcourts.com/hrc/eng/decisions/2002.07.23_Rodriguez_Orejuela_v_Colombia.htm
- HRC (2001). Case of Kavanagh v. Ireland (No.819/1998). Available at:
<http://hrlibrary.umn.edu/undocs/819-1998.html>
- HRC (1992). Case of Karttunen v. Finland (No.387/1989). Available at:
<http://hrlibrary.umn.edu/undocs/html/dec387.htm>
- HRC (1989.A). Case of R. M. v. Finland (No.301/1988). Available at:
https://www.worldcourts.com/hrc/eng/decisions/1989.03.23_RM_v_Finland.htm
- HRC (1989.B). Case of Robinson v. Jamaica (No.223/1987). Available at:
<http://hrlibrary.umn.edu/undocs/session35/223-1987.html>
- HRC (1983). Case of Monguya Mbenge v. Zaire (No.16/1977). Available at:
https://www.worldcourts.com/hrc/eng/decisions/1983.03.25_Mbenge_v_Zaire.htm
- IACtHR (1983). Report on the Situation of Human Rights of a Segment of the Nicaraguan Population of Mikito Origin (OEA/Ser.L./V.II.62,Doc.10,rev.3). Available at:
<http://hrlibrary.umn.edu/iachr/country-reports/nicaragua1983.html>
- National Center for State Courts (NCSC) (2020). Background and Legal Standards: Public Right to Access to Remote Hearings During Covid-19 Pandemic. Available at:
https://www.ncsc.org/__data/assets/pdf_file/0017/40364/RRT-Technology-Background-and-Legal-Standards-on-Public-Right-to-Access-to-Remote-Hearings.pdf

- New Law Journal (2021). The Attorney General Has Warned Against Social Media Posts that Prejudice Trials, Following a Rash of Incidents. Available at: <https://www.newlawjournal.co.uk/content/thinkbeforeyoupost> (Last Accessed: 20 February 2024).
- Puddister, K., & Small, T. A. (2019). Navigating the Principle of Open Court in the Digital Age: The More Things Change, the More They Stay the Same. *Canadian Public Administration*, 62(2), 202-224. <http://doi.org/10.1111/capa.12323>.
- Saferling, C. (2003). *Towards an International Criminal Procedur*. Oxford: Oxford University Press.
- Sanders, A. (2021). Video-Hearings in Europe Before, During and After the COVID-19 Pandemic. *International Journal for Court Administration*, 12(2), 1-21. <http://doi.org/10.36745/ijca.379>.
- Simonson, J. (2014). The Criminal Court Audience in a Post-Trial World. *Harvard Law Review*, 127(8), 2173-2232.
- The California Commission on Access to Justice (CCAJ) (2022). *Remote Hearings and Access to Justice: During Covid-19 and Beyond*. Published by National Center for State Courts. Available at: https://www.ncsc.org/_data/assets/pdf_file/0018/40365/RRT-Technology-ATJ-Remote-Hearings-Guide.pdf
- THEO Technologies (2023). How to Prevent Screen Recording. Available at: <https://docs.theoplayer.com/faq/62-how-to-prevent-screen-recording.md> (Last Accessed: 1 March 2024).
- Turner, J. (2021). Remote Criminal Justice. *Texas Tech Law Review*, 53(2), 197-271. Available at: http://texastechlawreview.org/wp-content/uploads/53-Book-2_Turner.PUBLISHED.pdf
- Zanoni, L. O., Bochenek, A. C., & de Freitas, V. P. (2020). International Survey of the Judiciary System: COVID 19 Pandemic. (Research Report, International Association for Court Administration, 2020). Available at: <https://www.iaca.ws/assets/docs/IACA%20PESQUISA%20Analise%20de%20dados-Final.pdf>
- [In Persian]**
- Hajipour Kondroud, A., Hashemi, S. M., & Yavari, A. (2018). Comparative Study of the Concept and Necessities of Public Criminal Trial in the Iranian Law and International Standards. *Comparative Law Review*, 9(1), 87-119. <http://doi.org/10.22059/jcl.2017.234812.633501>.
- Izadi Fard, A. A., Yari, E., Pakzad, M., & Taleghan Ghaffari, M. (2022). Feasibility of Open Trial in Cyberspace. *The Journal of Islamic Law Research*, 23(3), 461-482. <http://doi.org/10.30497/law.2022.242238.3151>.
- Nickel mulch, M. (2005). Victims Subject to Judgment: Does the Principle of Public Justice Serve the Victims? In: *Crime, Victims and Justice, Articles on Principles and Procedure*. Translated by Amir Samavati Piroz. Tehran: Khalilian.
- Nikoyi, Somayeh (2006). Publicity of Criminal Proceedings as One of the Indicators of Fair Trials. Master's Thesis. Faculty of Humanities, Tarbiat Modares University.

- Rasteh, M., Moazen Zadegan, H. A., & Dolatkah pashaki, P. (2024). Case Law of the European Court of Human Rights Concerning the Requirements and Restrictions of Public Trial Before National Courts. *Legal Research Quarterly*, 26(104), 37–68. <http://doi.org/10.52547/jlr.2023.227753.2244>.
- Rasteh, M., Moazen Zadegan, H. A., & Dolatkah pashaki, P. (2022). Comparative Study of Exceptions to the Attendance the People in Criminal Hearing; International Human Right System and Iranian Criminal System. *Criminal Law & Criminology Review*, 52(2), 195–222. <http://doi.org/10.22059/jqclcs.2023.351996.1801>.
- Rasteh, M., Tavajohi, A., & Nemati, M. (2023). Comparison of the Components of the Public Hearing in the International Human Rights System and Iranian Criminal Proceeding System. *Journal of Criminal Law and Criminology*, 10(20), 209–241. <http://doi.org/10.22034/jclc.2022.356181.1738>.
- Razavifard, B., & Ghorbanzadeh, H. (2016). The Right to Public Proceeding As One of the Defensive Rights of the Accused in International Criminal Tribunals Procedure. *Comparative Law Review*, 7(1), 163–176. <http://doi.org/10.22059/jcl.2016.58606>.
- The Judiciary News Unit “MAFA”. (2023). Holding 35 Online Public Courts with 60,000 Audience in the Courts of Tehran Province. Available at: <https://mafa.eadl.ir/news/205076> (last viewed: March 8, 2023).

COPYRIGHTS

©2025 by the authors. Published by University of Science and Culture. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی